

ПРОБЛЕМА НАСИЛЬСТВА В УКРАЇНСЬКИХ СІМ'ЯХ

СОЦІОЛОГІЧНЕ ОПИТУВАННЯ

Стоп насильству!

ПРОБЛЕМА НАСИЛЬСТВА В УКРАЇНСЬКИХ СІМ'ЯХ

СОЦІОЛОГІЧНЕ ОПИТУВАННЯ

УДК 364.63-027.553:303.62](477)

ББК 60.56в81

П78

«Проблема насильства в українських сім'ях. Соціологічне опитування» / за ред. Павлиш С.О. – К.: Запоріжжя: Друкарський світ, 2010. – 52 с.

ISBN 978-966-2333-22-0

Робоча група Програми рівних можливостей та прав жінок в Україні:

Лариса Кобелянська, координатор Програми;

Світлана Павлиш, експерт з питань запобігання насильству.

Дане видання являє собою соціологічне опитування, яке було проведено в кінці 2009 - на початку 2010 рр. Опитування населення та опрацювання отриманих даних здійснено компанією «GfK Ukraine. Growth from Knowledge».

Проведення опитування здійснено в рамках реалізації «Програми рівних можливостей та прав жінок в Україні», проекту, який впроваджує Програма розвитку ООН (ПРООН) в Україні за підтримки Європейського Союзу. Думки, висновки чи рекомендації належать упорядникам і не обов'язково відображають погляди ЄС, ПРООН чи інших організацій та закладів системи ООН.

Програма розвитку ООН (ПРООН) є глобальною мережею ООН в галузі розвитку, організацією яка виступає за позитивні зміни та надає країнам доступ до джерел знань, досвіду та ресурсів задля допомоги людям в усьому світі будувати краще життя. Ми співпрацюємо з 166 країнами світу, допомагаючи їм знаходити власні шляхи розв'язання глобальних та національних проблем в галузі людського розвитку. Покращуючи свої власні можливості, вони мають змогу використовувати досвід та знання співробітників ПРООН та широкого кола наших партнерів. В Україні чотири головні сфери нашої діяльності в галузі розвитку зосереджуються на демократичному врядуванні; подоланні бідності, досягненні процвітання та українських Цілей розвитку тисячоліття; місцевому розвитку та гарантуванні безпечного середовища для людського розвитку; на енергетиці та навколишньому природному середовищі. В кожній з цих тематичних сфер ми намагаємося забезпечити баланс між впровадженням заходів щодо розробки політико-правових документів, аналітично-дорадчою діяльністю, заходами з поліпшення спроможності наших національних партнерів та окремими пілотними проектами. ПРООН впроваджує свою діяльність в Україні з 1993 року.

Європейський Союз (ЄС) – це родина демократичних країн Європи, які працюють разом для поліпшення життя своїх громадян і для розбудови кращого світу. До ЄС входять 27 держав: 27 різних націй вирішили разом творити своє майбутнє. За понад 50 років розширення ЄС вони разом побудували зону миру, стабільності, прогресу та солідарності. Європейський Союз є моделлю вирішення конфліктів і встановлення дружніх відносин шляхом тісного співробітництва з метою досягнення спільних цілей, зберігаючи при цьому національний суверенітет та територіальну цілісність. Але ЄС займається не лише своїми внутрішніми питаннями: він прагне поділитися своїми надбаннями і цінностями з країнами та людьми поза власними кордонами. Європейська Комісія є виконавчим органом влади ЄС. Її очолюють 27 Комісарів, які представляють інтереси Європейського Союзу в цілому. Представництво Європейської Комісії в Україні було відкрито в Києві в 1993 року і є одним з понад 120 Представництв Європейської Комісії в світі. Представництво в Києві сприяє політичним та економічним зв'язкам між Україною та Європейським Союзом, роз'яснює та інформує про окремі аспекти політики ЄС та бере участь у впровадженні програм співпраці Європейського Союзу.

ISBN 978-966-2333-22-0

© ПРООН в Україні, 2010

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПРОВЕДЕННЯ ОПИТУВАННЯ НАСЕЛЕННЯ ЩОДО НАСИЛЬСТВА В СІМ'Ї	6
РОЗДІЛ 2. РЕЗУЛЬТАТИ ОПИТУВАННЯ НАСЕЛЕННЯ ЩОДО ПРОБЛЕМИ НАСИЛЬСТВА В СІМ'Ї	15
РОЗДІЛ 3. ОПИТУВАННЯ ЕКСПЕРТІВ ТА ЇХНЯ ОЦІНКА ПРОБЛЕМИ НАСИЛЬСТВА В СІМ'Ї	40
ВИСНОВКИ	44
ДОДАТОК. ПЕРЕЛІК ОРГАНІЗАЦІЙ, ПРЕДСТАВНИКИ ЯКИХ ВЗЯЛИ УЧАСТЬ В ОПИТУВАННІ	47

Насильство в сім'ї є однією з найпоширеніших форм порушення прав людини. Акти агресії, приниження та жорстокої поведінки зазвичай супроводжують протиправні дії проти когось із членів родини. Подібні дії призводять до розладів здоров'я, травм психосоматичного характеру, соціальної дезорієнтації та відповідних деструкцій у поведінці постраждалої особи, а також впливає на інших членів цієї родини, в тому числі на особу, яка вчиняє насильство. Найчастіше і найбільше потерпають від сімейного насильства жінки, діти та люди похилого віку, хоча саме про останню категорію говорять дуже мало.

Протягом тривалого часу в Україні на мікросоціальному рівні проблему насильства в сім'ї активно не обговорювали. Ініціаторами захисту жертв насильства стали правозахисні громадські організації, в першу чергу жіночі, які не лише розпочали рух проти насильства, але й спонукали державні органи влади до створення необхідної законодавчої бази щодо розширення державної системи захисту від насильства та інформування населення.

Для того щоб привернути увагу до проблеми, виміряти розповсюдженість явища насильства в сім'ї та розробити ефективні інструменти запобігання цьому явищу, потрібна відповідна статистична база, котра, слід визнати, все ж не може повністю відобразити всі аспекти цієї соціальної проблеми. З певною повагою ставлячись до вітчизняної статистики, слід визнати, що наявна інформаційна база щодо насильства в сім'ї все ще не є задовільною, оскільки й сама інформація є неповною та фрагментарною. Саме тому дане соціологічне дослідження, основою якого стало опитування населення, сприятиме кращому вивченню проблеми та дасть можливість відповідним державним органам розробити інструменти протидії цьому ганебному явищу.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПРОВЕДЕННЯ ОПИТУВАННЯ НАСЕЛЕННЯ ЩОДО НАСИЛЬСТВА В СІМ'І

Проблема насильства в сім'ї потребує особливої уваги, зважаючи на поширеність цього явища в світі незалежно від рівня соціально-економічного розвитку країни, високий ступінь латентності і вкоріненість через певні культурні стереотипи та практики, а також масштабність і глибину його негативних наслідків. Зокрема, згідно з дослідженнями Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ), насильство в сім'ї стає причиною втрати від 5% до 16% здорових років життя жінками репродуктивного віку¹. Насильство в сім'ї не лише спричиняє величезні економічні збитки, але й призводить до втрати його жертвами свободи самовизначення, гідності, здоров'я та життя. Окрім завдання фізичних травм, насильство в сім'ї впливає і на психічне здоров'я жертв, заважає їхній самореалізації, навчанню, праці, перешкоджає їм створити сім'ю та забезпечувати потреби дітей².

Жертвами насильства в сім'ї стають люди будь-якого віку, статі, рівня освіти та соціального статусу, але найбільш вразливими до насильства в сім'ї є жінки та діти. Так, за оцінками Світового банку від 20% до 50% жінок у різних країнах були жертвами фізичного насильства в сім'ї³. Про аналогічну ситуацію говорить і офіційна українська статистика. Дослідження, проведені у різних країнах, свідчать, що 30%-50% дітей в різних країнах вдома стикаються з різними видами фізичних покарань⁴, потерпають від домашнього насильства від 4% до 6% людей літнього віку⁵. Подібні дані було отримано і в результаті даного соціологічного опитування.

За визначенням Всесвітньої організації охорони здоров'я, **насильство** – це навмисне застосування фізичної сили або певних можливостей впливу чи погроза їхнього застосування до особи або до групи осіб, що викликало чи могло викликати фізичні травми від легких до смертельних, психологічні травми, затримки у розвитку або депривацію⁶. **Насильством в сім'ї (домашнім насильством)**⁷ в розумінні світової спільноти є насильство, вчинене інтимним партнером та іншими членами родини (за модельним законодавством ООН також особами, які спільно проживають в одному домогосподарстві, в т.ч. обслуговуючий персонал), що виражається через:

- *фізичне насильство*, а саме: ляпас, побиття, виламування рук, напад із застосуванням холодної зброї, удушення, штовхання, погрози різними об'єктами чи зброєю, вбивство;

1 Stop Violence Against Women [Electronic resource] / Community Costs of Domestic Violence. – February 1, 2006. – Режим доступу: http://www.stopvaw.org/community_costs_of_domestic_violence.html

2 Johnson B. Reducing Intimate Partner Abuse: A Look at National State and Local Strategies for Prevention of Domestic Violence. – Minnesota Center Against Violence and Abuse, April 8, 2002.

3 Heise L.L., Pitangy J., Germaine A. Violence Against Women. The Hidden Health Burden // Discussion Paper. – No 225. – P. 46. – Washington DC: The World Bank, 1994.

4 World Report on Violence and Health // Child Abuse and Neglect by Parents and Other Caregivers. Ch. 3. – Geneva: World Health Organization, 2002.

5 Те саме джерело, Abuse of Elderly. Ch.5.

6 World Report on Violence and Health. – Geneva: World Health Organization, 2002.

7 Визначення запропоноване у звіті: Domestic Violence Against Women and Girls // Innocenti Digest. – No 6. – Florence: UNICEF Innocenti Research Centre, June 2000.

- *сексуальне насильство* – фізичний чи психологічний примус до небажаного сексуального акту або примусовий секс з іншими;
- *психологічне насильство*, що передбачає поведінку, спрямовану на залякування чи приниження, і виражається у погрозах (фізичного насильства чи заподіяння будь-якої шкоди, наприклад, знищення речей, покидання сім'ї чи позбавлення батьківських прав), примусовій ізоляції, стеженні, а також у словесних образах і в постійному приниженні;
- *економічне насильство*, що передбачає позбавлення коштів, потрібних для харчування та задоволення інших базових потреб, обмеження доступу до послуг охорони здоров'я, працевлаштування тощо.

Законом України «Про попередження насильства в сім'ї»⁸ також надано повне визначення насильства в сім'ї та його видів:

- *насильство в сім'ї* – це будь-які умисні дії фізичного, сексуального, психологічного чи економічного спрямування одного члена сім'ї по відношенню до іншого члена сім'ї, якщо ці дії порушують конституційні права і свободи члена сім'ї як людини та громадянина і наносять йому моральну шкоду, шкоду його фізичному чи психічному здоров'ю;
- *члени сім'ї* – особи, які перебувають у шлюбі; проживають однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі між собою; їхні діти; особи, які перебувають під опікою чи піклуванням; є родичами прямої або непрямої лінії споріднення за умови спільного проживання;
- *фізичне насильство в сім'ї* – умисне нанесення одним членом сім'ї іншому члену сім'ї побоїв, тілесних ушкоджень, що може призвести або призвело до смерті постраждалого, порушення фізичного чи психічного здоров'я, нанесення шкоди його честі і гідності;
- *сексуальне насильство в сім'ї* – протиправне посягання одного члена сім'ї на статеву недоторканість іншого члена сім'ї, а також дії сексуального характеру по відношенню до неповнолітнього члена сім'ї;
- *психологічне насильство в сім'ї* – насильство, пов'язане з дією одного члена сім'ї на психіку іншого члена сім'ї шляхом словесних образ або погроз, переслідування, залякування, якими навмисно спричиняється емоційна невпевненість, нездатність захистити себе та може завдаватися або завдається шкода психічному здоров'ю;
- *економічне насильство в сім'ї* – умисне позбавлення одним членом сім'ї іншого члена сім'ї житла, їжі, одягу та іншого майна чи коштів, на які постраждалий має передбачене законом право, що може призвести до його смерті, викликати порушення фізичного чи психічного здоров'я.

Основною відмінністю визначень, які вживаються в законодавстві України, від тих, що ними користується світова та європейська спільнота, є ширше трактування видів насильства та використання поняття економічного насильства, що не є типовим для світової практики⁹. При проведенні даного дослідження було використано сукупність

8 Закон України «Про попередження насильства в сім'ї» від 15.11.2001 р. №2789-III

9 World Report on Violence and Health. – Geneva: World Health Organization, 2002.

ознак кожної з чотирьох форм насильства. Це сприяло кращому розумінню населенням явища «насильства в сім'ї». Проте опитування проводилось на основі визначень, які використовуються в законодавстві України.

Дане дослідження не є першим в Україні, яке присвячено даній тематиці, але разом з тим, воно є першим всеукраїнським опитуванням населення, яке поставило собі за мету виявити масштаби розповсюдженості насильства в сім'ї, рівень обізнаності населення з даним феноменом, знання можливих виходів з ситуації, а також рівень довіри до установ, куди постраждалі можуть звернутись по допомогу. У відкритих джерелах можна ознайомитись з наступними публікаціями щодо насильства в сім'ї, які були проведені в Україні різними організаціями, проте майже всі вони не були соціологічними дослідженнями:

- Сулімова С. Роль центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді у попередженні і подоланні насильства в сім'ї: регіональний аспект. – 2009¹⁰.

- Медико-демографічне обстеження України (МДОУ–2007). – Український центр соціальних реформ; Державний комітет статистики України; Міністерство охорони здоров'я України: Макро Інтернешнл. – 2008.

- Трохим І.Б., Федькович Г.В., Чумало М.С. Подолання насильства в сім'ї: український та міжнародний досвід. – Л.: Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2007¹¹.

- Ціна насильства для українського суспільства. – Міжнародний жіночий правозахисний центр «Ла Страда – Україна»; Харківський центр соціальних досліджень, 2007¹².

- Україна. Насильство в сім'ї – звинувачуючи жертву: Звіт. – «Міжнародна Амністія», 2006¹³.

- Насильство в сім'ї в Україні. – Minnesota Advocates for Human Rights, 2000¹⁴.

- Вплив насильства в сім'ї на поведінкові стереотипи жінок та дітей в Україні. – Харківський центр жіночих досліджень, 2000.

Проте єдиним доступним у відкритих джерелах репрезентативним опитуванням з даної проблематики залишається «Медико-демографічного обстеження України» 2007 року (МДОУ-2007) за національно репрезентативною вибіркою у 15000 домогосподарств, респондентами якого були жінки та чоловіки у віці 15-49 років. За результатами дослідження виявилось, що починаючи з 15-річного віку 17% жінок потерпали від фізичного насильства, в тому числі поза межами родини; в більшості випадків,

10 Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/Portal/Soc_Gum/Apdu_o/2009_2/R_2/Sulimova.pdf

11 У рамках дослідження було опитано 164 жінки-жертви насильства в сім'ї, які зверталися до Західноукраїнського центру «Жіночі перспективи», та проаналізовано законодавство України і деяких європейських країн щодо протидії насильству в сім'ї, а також здійснено спробу зробити невеликий моніторинг повідомлень з даної проблематики в друкованих ЗМІ.

12 Режим доступу: http://www.lastrada.org.ua/content/doc/violence%20price_ukr.pdf

13 Режим доступу: www.xenodocuments.org.ua/files/library/amnesty/SVAW_Ukr.doc

14 The Advocates for Human Rights / Domestic Violence in Ukraine. – Режим доступу: http://www.theadvocatesforhumanrights.org/uploads/ukrainereport_2.pdf

особами, які вчиняли насильство, були їхні чоловіки або інтимні партнери, батько та інші родичі. Водночас слід зазначити, що у запитаннях не йшлося про їхнє спільне проживання, тому ці дані не можна повноцінно використовувати для підтвердження фактів насильства в сім'ї з огляду на визначення, які існують в національному законодавстві. Проте на деяких цифрах все ж слід зупинитись, щоб мати змогу порівняти з даними, отриманими в результаті даного соціологічного опитування. Так, 22% жінок визнали, що зазнавали щонайменше три типи контролюючої поведінки з боку чоловіка (чоловік виявляв ревності або роздратування, коли жінка розмовляла з іншим чоловіком, не дозволяв зустрічатися з друзями-жінками, обмежував контакти з родиною, наполягав на тому, що має завжди знати, що робить жінка, тощо), 3,3% жінок потерпали від сексуального насильства, а 13% жінок стали жертвами фізичного насильства з боку чоловіків, проте 11% жінок визнали, що самі застосовували фізичну силу (не враховуючи випадки самозахисту).

Цікавими були підрахунки, здійснені в рамках дослідження «Ціна насильства для українського суспільства», згідно з якими загальна вартість зареєстрованих випадків домашнього насильства над жінками у 2007 році в Україні становила 669249795,24 гривень, при цьому більша частина витрат припадала на долю самих жінок. У структурі витрат, які виникають через насильство в родині, більше половини становлять витрати, пов'язані з втратою майна (42,2%) та погіршенням стану здоров'я (19,3%), що лягають безпосередньо на плечі жертви.

Незважаючи на те, що в Україні з 2001 р. існує Закон України «Про попередження насильства в сім'ї» (він був першим ухваленим спеціальним законодавчим актом у сфері боротьби з домашнім насильством на теренах Центрально-Східної Європи та СНД), було внесено зміни до чинних нормативно-правових актів, з 2008 р. в країні триває Національна кампанія «Стоп насильству!» та впроваджуються ін. заходи протидії насильству, все ж, про насильство в сім'ї тільки починають говорити як про актуальну проблему. З метою протидії насильству в державі створено систему органів та організацій, на яких покладено відповідальність за боротьбу з насильством в сім'ї:

- спеціально уповноважений орган виконавчої влади з питань протидії насильству в сім'ї, яким було визначено Міністерство України у справах сім'ї, молоді та спорту; Міністерство (в собі підпорядкованої йому Державної соціальної служби для сім'ї, дітей та молоді) започаткувало і підтримує розвиток мережі з 21 центру соціальної та психологічної підтримки сім'ї, дітей та молоді, де можна отримати юридичні і психологічні консультації, а часом і тимчасове проживання терміном до трьох місяців. Проте центри не відповідають міжнародним стандартам надання допомоги жертвам насильства, зокрема, через вимогу наявності у жертви штампу в паспорті, який засвідчує реєстрацію в певному місці проживання, та довідки про стан здоров'я від гінеколога і результатів флюорографічного обстеження;

- відповідні підрозділи органів внутрішніх справ, що ними є служба дільничних інспекторів міліції та кримінальна міліція у справах дітей;

- органи опіки і піклування;

- спеціалізовані установи для осіб, які вчинили насильство в сім'ї, та жертв

такого насильства (кризові центри для членів сімей, в яких вчинено насильство в сім'ї або в яких існує реальна загроза його вчинення, а також центри медико-соціальної реабілітації жертв насильства в сім'ї).

Провідну роль у наданні інформації щодо насильства в сім'ї та підтримці жертв насильства відіграють українські та міжнародні неурядові організації, які не лише надають послуги з консультування у кризовій ситуації, але й підтримують заклади, в яких перебувають жінки-жертви насильства в сім'ї протягом певного часу. Проте такі організації не ведуть статистичного обліку фактів скоєння насильства і не узагальнюють жодних даних в межах держави. Подібна акумуляція даних відбувається в рамках Міністерства внутрішніх справ України, яке на виконання Наказу МВС України від 08.09.2009 р. №388 збирає та узагальнює інформацію про стан протидії насильству в сім'ї. До спеціально розробленої таблиці (форма 1-НС)¹⁵ заносять відомості, отримані з регіональних підрозділів МВС, зокрема, щодо кількості зареєстрованих заяв та повідомлень про загрозу або вчинення насильства в сім'ї, про профілактичний облік осіб, які схильні до вчинення насильства в сім'ї. В таблиці фіксують відомості про злочини та правопорушення, пов'язані з насильством в сім'ї. Ці узагальнені відомості періодично направляють до Генеральної прокуратури України, Державного комітету статистики та Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту. З 2009 р. подібну таблицю спробувало зробити і Міністерство України у справах сім'ї, молоді та спорту шляхом узагальнення внутрішньої відомчої інформації та даних МВС.

Разом з цим, наявних даних недостатньо не лише для оцінки масштабів насильства в сім'ї, розповсюдженості кожної з його форм насильства в сім'ї, але й для визначення причин і характеру проблеми, соціально-демографічних характеристик жертв насильства в сім'ї, виявлення рівня обізнаності населення щодо захисту своїх прав та органів і установ, які надають допомогу у випадках насильства в сім'ї, а також готовності населення звертатись до таких установ (рівня довіри до установ). Саме брак такої інформації покликано відновити дане соціологічне опитування, яке являло собою інтерв'ювання 1800 осіб в межах національно репрезентативного опитування населення віком від 18 років і старше, а також проведення 103 експертних інтерв'ю з представниками різних організацій, професійна діяльність яких пов'язана з протидією насильству в сім'ї.

Для проведення опитування було розроблено відкритий список найтипівіших форм кожного з видів насильства в сім'ї (на основі визначень, які вживають в законодавстві України), що став основою для формулювання запитань анкети. Нижче наведено їхній перелік:

15 Появі форми 1-НС передувала ін. таблиця, яка використовувалась до 2009 року; цю пілотну таблицю після кількарічної апробації та відповідного вдосконалення було затверджено Наказом МВС України від 08.09.2009 р. №388 як форму 1-НС.

ФОРМИ ПСИХОЛОГІЧНОГО НАСИЛЬСТВА В СІМ'Ї

Регулярне приниження без свідків (принизлива критика, обзивання, навіювання відчуття нікчемності тощо)
Приниження в присутності інших осіб (принизлива критика, обзивання, констатація нікчемності тощо)
Постійний контроль, примус надавати звіт про те, що робили протягом дня, з ким спілкувались, зокрема через ревності
Обмеження або перешкоджання спілкуванню, заборона виходити з дому, ізоляція
Погроза застосувати фізичну силу або зброю проти самої людини чи інших людей або тварин
Погроза вчинити самогубство
Погрози та шантаж припинити надання необхідного догляду та допомоги, зокрема фінансової, або покинути
Ігнорування людини, припинення спілкування з нею
Підбурювання до застосування фізичної сили стосовно іншої людини
Інші форми психологічного насильства в сім'ї

ФОРМИ ФІЗИЧНОГО НАСИЛЬСТВА В СІМ'Ї

Застосування фізичної сили із завданням шкоди здоров'ю, що призводить до втрати людиною працездатності та/або лікування (биття кулаком, ногами, різними предметами, спроби удушення, утоплення, обпикання тощо)
Застосування фізичної сили із завданням шкоди здоров'ю, що не призвело до втрати працездатності або необхідності лікування (ляпаси, стусани, тягання за волосся тощо)
Напад з будь-якою зброєю (холодною чи вогнепальною)
Відмова у наданні допомоги чи необхідного догляду хворому, пораненому, вагітній або перешкоджання спробам таких осіб звернутися по медичну допомогу
Додавання без відома жертви до їжі та напоїв речовин, що отруюють або одурманюють
Примус стояти в нерухомому положенні (стояти на горіхах, у кутку тощо), зв'язування, замикання в приміщенні
Примус вживати алкогольні або наркотичні речовини чи речовини, які погіршують здоров'я або можуть призвести до смерті людини
Інші форми фізичного насильства в сім'ї

ФОРМИ ЕКОНОМІЧНОГО НАСИЛЬСТВА В СІМ'І

Заборона або обмеження можливості працювати, вчитися або робити кар'єру
Навмисне знищення або пошкодження майна, як особистого, так і спільного
Присвоєння доходу, майна іншої людини всупереч її бажанню, зокрема шляхом обману
Позбавлення можливості задовольняти базові потреби (в їжі, одязі, ліках тощо)
Примус звітувати про кожну витрачену копійку, якщо це не пов'язано зі скрутним становищем сім'ї
Інші форми економічного насильства в сім'ї

ФОРМИ СЕКСУАЛЬНОГО НАСИЛЬСТВА В СІМ'І

Примус (зокрема із застосуванням фізичної сили, обманним шляхом чи шляхом залякування або використовуючи стан людини, яка не може відповідати за свої дії) до статевому акту чи певного виду сексуальних стосунків всупереч волі людини
Фізичний примус або схилення в інший спосіб до проституції, до участі у порнографічних зйомках або до сексуальних стосунків з іншими людьми всупереч бажанню людини
Підбурювання до примусу до статевому акту або певного виду сексуальних стосунків всупереч бажанню людини
Примус до статевому акту, наслідком якого може бути небажана вагітність
Здійснення статевому акту всупереч бажанню людини із завданням тілесних ушкоджень
Примус позбутись небажаної дитини
Інші форми сексуального насильства в сім'ї

Згодом, в ході аналізу та узагальнення отриманих відповідей, до уваги брали не лише результати опитування населення, але й результати опитування фахівців, які працюють у сфері протидії насильству в сім'ї (державних чиновників, представників громадських організацій, журналістів, науковців, освітян, психологів, соціальних працівників, правоохоронців, священнослужителів)¹⁶.

Опитування населення проводили в листопаді-грудня 2009 р. методом анкетування вдома у респондента. Для відбору респондента було обрано маршрутний метод. Обробка та перевірка отриманих даних тривала з січня до березня 2010 р.;. Оскільки більшість запитань стосувалася інформації особистого характеру, інтерв'юер, пояснивши мету опитування, віддавав анкету на самостійне заповнення, за потреби допомагаючи респонденту. Національна репрезентативна вибірка складала 1800 осіб, максимальна можлива похибка без врахування дизайн-ефекту дорівнює 2,3%. Багатоступеневу вибірку стратифіковано за регіоном і розміром населеного пункту та квотовано за статтю й віком. Усі зазначені у дослідженні розбіжності між групами респондентів є статистично значущими з ймовірністю 90%.

¹⁶ Так, наприклад, серед запитань, якими намагались виміряти розповсюдженість насильства в сім'ї, було наступне: «Чи Ви особисто колись у житті зазнавали таких дій з боку осіб, з якими проживали разом однією сім'єю (не обов'язково родичів)?». Анкети віддавали на самозаповнення.

З метою виміру розповсюдженості насильства в сім'ї в анкеті було використано метод прямої та непрямой оцінок. Пряма оцінка передбачала відповіді респондентів на конкретні запитання щодо форм насильства в сім'ї, яких вони зазнавали особисто. Анкета була побудована таким чином, щоб ті респонденти, які потерпали від насильства і відверто про це зазначали, також відповідали на запитання стосовно часового проміжку скоєння насильства в сім'ї (в дитинстві чи в дорослому віці, в якому році тощо), останнього факту насильства та його причин, щодо члена сім'ї, який вчиняв насильство. Вони також повинні були зазначити свою реакцію на факт насильства і (у випадку наявності) розповісти про свої спроби звернутись по допомогу, реакцію ін. членів родини на ситуацію, про тривалість стосунків (цікавила відповідь респондентів щодо продовження співжиття) з особою, яка чинить насильство.

Розуміння того, що певна частина респондентів могла не зізнатися в тому, що вони потерпали (вчиняли) від насильства в сім'ї, спроба застосувати непряму оцінку мала на меті виявити саме такі випадки. Респондентів запитували, чи траплялись такі ситуації з їхніми близькими родичами – батьками, дітьми, рідними братами та сестрами, які не обов'язково проживали разом з респондентами. Таке формулювання, будучи більш абстрактним, давало змогу тим, хто не наважувався чи соромився зізнатися в тому, що особисто потерпали від насильства, вільно себе почувати під час інтерв'ювання і чесно відповідати на запитання. До того ж, запитання дозволяють тим, хто сам чинив насильство стосовно інших членів сім'ї, зізнатися в цьому, не видаючи себе (деякі з ситуацій насильства в сім'ї, що були наведені в опитувальнику, можна кваліфікувати як злочини, і респонденти в жодному разі не зізнавались б у тому, що вони їх скоїли, якби їх прямо про це запитали).

Для кращого виявлення причин та факторів, які сприяють ескалації конфліктів і перетворенню їх на насильство в сім'ї, паралельно з опитуванням населення було проведено **опитування фахівців** (103 експерта), які проживають в різних регіонах України, працюють в різних установах та організаціях різних форм власності, до компетенції яких належить здійснення тих чи інших заходів з протидії насильству в сім'ї. 22 із зазначених експертів є представниками організацій, які працюють на рівні загальнонаціональному, а 81 – регіональних організацій.

Опитування фахівців проводили паралельно з опитуванням населення впродовж листопада-грудня 2009 р. в шести найбільших містах України: Дніпропетровську, Донецьку, Києві, Львові, Одесі, Харкові. Більшість опитувань було проведено методом телефонного інтерв'ю (враховуючи побажання самих експертів), із середньою результативною тривалістю близько 60 хвилин. Серед опитаних експертів були фахівці наступних організацій:

1. Міністерство України у справах сім'ї, молоді та спорту і підпорядковані йому обласні управління;
2. Державна соціальна служба для сім'ї, дітей та молоді; центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді; служби у справах дітей; центри соціально-психологічної допомоги, які працюють з жертвами насильства в сім'ї

3. Міністерство внутрішніх справ України;
4. неурядові та міжнародні організації;
5. науково-дослідні установи;
6. загальноосвітні навчальні заклади;
7. засоби масової інформації;
8. релігійні організації.

Розподіл експертів за типами організацій, в яких вони працюють (осіб)

№	ТИПИ ОРГАНІЗАЦІЙ	КІЛЬКІСТЬ ОПИТАНИХ
1	Державні установи	28
2	Неурядові та міжнародні організації	26
3	Науково-дослідні установи	4
4	Загальноосвітні навчальні заклади	19
5	Центри соціальної допомоги	14
6	Засоби масової інформації	9
7	Релігійні організації	3
	Разом	103

Незважаючи на те, що всі інтерв'ю були анонімними, повний список організацій, співробітників яких було опитано, можна знайти у додатку.

РОЗДІЛ 2.

**РЕЗУЛЬТАТИ ОПИТУВАННЯ НАСЕЛЕННЯ ЩОДО ПРОБЛЕМИ
НАСИЛЬСТВА В СІМ'І**

Результати проведеного опитування, які засвідчили, що з насильством в сім'ї прямо чи опосередковано стикається майже половина населення, спонукають до висновку – насильство в сім'ї є однією з найбільш розповсюджених соціальних проблем в Україні, яка потребує активізації діяльності органів влади для ефективної профілактики і протидії насильству та подальшого процесу вдосконалення існуючого законодавства. Як видно з отриманих даних, 44% респондентів зазнавали насильства впродовж життя, незалежно від того, в якій формі його було вчинено, а також повторюваності насильства (див. *табл. 1*).

Таблиця 1. Розподіл респондентів, які зазнавали насильства в сім'ї, хоча б одного разу впродовж життя, %

ВАРІАНТИ ВІДПОВІДЕЙ	ЗАГАЛОМ
Потерпали хоча б від одної з форм насильства в сім'ї	44
Не зазнавали жодного з видів насильства	56

N (населення загалом) = 1800

Водночас в ході опитування респондентам було запропоновано згадати, чи доводилося їм особисто, їхнім близьким родичам, а також представникам їхнього близького та далекого оточення зазнавати однієї з форм насильства протягом останніх років – 2007, 2008 та 2009 (див. *табл. 2*). При цьому до категорії «близькі родичі» було включено чоловіка/дружину, братів/сестер, батьків, дітей, а під «близьким оточенням» розуміли далеких родичів, друзів, під «далеким оточенням» – приятелів, сусідів, знайомих.

Таблиця 2. Динаміка поширення насильства в сім'ї за останні три роки, %

ВАРІАНТИ ВІДПОВІДЕЙ	2007	2008	2009
Зазнавали ОСОБИСТО	8	7	7
Зазнавали БЛИЗЬКІ РОДИЧІ	11	12	11
Зазнавали представники БЛИЗЬКОГО ОТОЧЕННЯ	19	19	15
Зазнавали представники ДАЛЕКОГО ОТОЧЕННЯ	37	31	27

N (населення загалом) = 1800

Згідно з отриманими результатами протягом останніх трьох років частка тих, хто особисто потерпав від насильства в сім'ї, залишається стабільною і зберігається на рівні 7-8 %; не змінилась і кількість тих сімей, де чинилось насильство протягом цих років (на рівні 11–12%). Цей момент надзвичайно важливий, оскільки він руйнує поширене стереотипне уявлення про те, що насильство в сім'ї притаманне лише незаможним верствам

населення, з невеликими статками та низьким рівнем доходів членів сім'ї. Саме ці чинники, як вважається, погіршують настрій, провокують агресію та, власне, спричиняють насильство. Після безумовного погіршення матеріального становища більшості українських сімей у 2008 р. внаслідок світової фінансово-економічної кризи показники повинні були б суттєво збільшитись. Проте, як засвідчили результати опитування, різких коливань у динаміці поширення насильства в сім'ї не відбулось. Навпаки, в період з 2007 до 2009 рр. суттєво скоротилась частка респондентів, які повідомили про наявність проявів насильства в сім'ї у своєму близькому та далекому оточенні (з 19% до 15% та з 37% до 27% відповідно).

Також слід звернути увагу на те, що третина (30%) респондентів зазнавала насильства в сім'ї в дитячому та підлітковому віці, до досягнення ними 18 років (див. *табл. 3*). Однак є певні гендерні відмінності насильства в сім'ї в період до та після 18 років: жінки частіше потерпають від насильства в дорослому віці (33% жінок порівняно з 23% чоловіків), чоловіки ж більше страждають від цього у віці до 18 років (34% юнаків порівняно з 27% дівчат). Такий розподіл відповідей респондентів, очевидно, можна пояснити більшою активністю хлопців, їхньою непосидючістю, і відповідно частішим покаранням за неналежну поведінку та шкоду, що вони, в свою чергу, ототожнюють з насильством чи жорстоким поводженням.

В цій самій таблиці привертають увагу відповіді респондентів, які не стикались з насильством в сім'ї до 18 років, проте почали потерпати від нього у дорослому віці. Як стверджують психологи, діти, які стають свідками насильства або жертвами жорсткого поводження з боку батьків, починають ототожнювати поняття насильства і любові. Згодом, у дорослому житті, вони переносять на нову сім'ю певні стандарти, засвоєні з самого дитинства, в тому числі насильство (вони або шукають насильницькі стосунки або ж самі їх екстраполюють). Результати соціологічного дослідження підтвердили висновки науковців: майже половина (49%) тих, хто зазнавав насильства або жорсткого поводження в дитячому віці, потерпав від нього і в дорослому віці (див. *рис. 1*). Водночас серед тих респондентів, які не зазнавали насильства у дитинстві, кількість потерпілих від насильства у дорослому житті є помітно меншою – 20%.

Таблиця 3. Розподіл респондентів, які зазнавали насильства в сім'ї до та після 18 років, %

ВАРІАНТИ ВІДПОВІДЕЙ	ЧОЛОВІКИ		ЖІНКИ		ЗАГАЛОМ	
	ДО 18	ПІСЛЯ 18	ДО 18	ПІСЛЯ 18	ДО 18	ПІСЛЯ 18
Зазнавали хоча б одну з форм насильства	34	23	27	33	30	29
Не зазнавали жодного з видів насильства	66	77	73	67	70	71

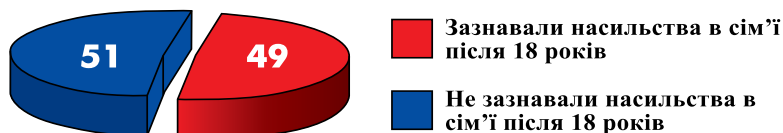
N (населення загалом) = 1800

N (чоловіки) = 809, N (жінки) = 991

Для жінок ця тенденція більш виражена, ніж для чоловіків: 56% жінок і 42% чоловіків, які зазнавали насильства у дитячому віці, також страждали від нього у дорослому віці.

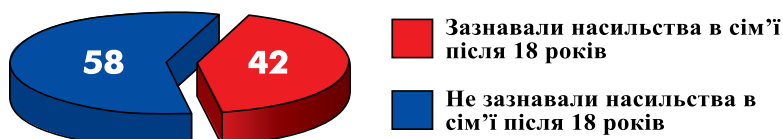
Рисунок 1. Зв'язок між насильством в сім'ї у дитинстві та дорослому віці, %

ТІ, ХТО ЗАЗНАЛИ НАСИЛЬСТВА В СІМ'Ї В ДИТИНСТВІ

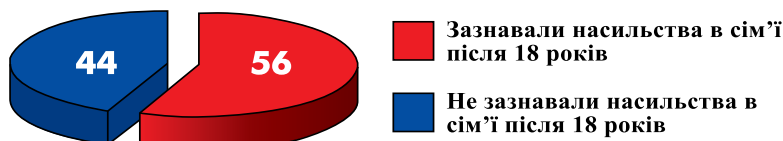
N (ті, хто зазнавали насильства до 18 років) = 540

ЧОЛОВІКИ, ЯКІ ЗАЗНАЛИ НАСИЛЬСТВА В СІМ'Ї В ДИТИНСТВІ

N (чоловіки, які зазнавали насильства до 18 років) = 275

ЖІНКИ, ЯКІ ЗАЗНАЛИ НАСИЛЬСТВА В СІМ'Ї В ДИТИНСТВІ

N (жінки, які зазнавали насильства до 18 років) = 266

Найрозповсюдженішим в Україні за результатами опитування є психологічне насильство, його впродовж свого життя зазнавали 79% респондентів; майже половина населення (48%) страждало від фізичного насильства, проблемою для 38% населення стало економічне насильство (див. *табл. 4*). Серед тих опитаних, які хоча б раз в житті зазнавали насильства, 3% зізналися в тому, що вони стали жертвами сексуального насильства в сім'ї; проте результати опитування можуть бути заниженими, адже це найбільш латентний вид насильства в сім'ї, жертви якого майже ніколи не звертаються по допомогу.

Таблиця 4. Розподіл респондентів, які зазнавали насильства в сім'ї, %*

ВИДИ НАСИЛЬСТВА, яких зазнавали респонденти	ЧОЛОВІКИ	ЖІНКИ	ЗАГАЛОМ
Психологічне насильство	76	81	79
Економічне насильство	35	41	38
Фізичне насильство	48	47	48
Сексуальне насильство	1	4	3

* Сума відсотків відповідей перевищує 100, оскільки респондентам було надано можливість обрати декілька варіантів відповідей

N (населення загалом) = 1800,

N (чоловіки) = 348, N (жінки) = 443

Члени 40% українських родин стикалися з психологічним насильством у своїй сім'ї, 25% – з фізичним, 21% – з економічним та 3% від усіх українських сімей складають сім'ї, де чинили сексуальне насильство (див. *табл.5*). Оскільки сексуальне насильство є найбільш прихованим, 2% респондентів, можливо, не зізналися у його скоєнні щодо себе, але відзначили його щодо абстрактних «членів родини».

Таблиця 5. Розповсюдженість в Україні різних видів насильства в сім'ї, %

	ПСИХОЛОГІЧНЕ НАСИЛЬСТВО	ФІЗИЧНЕ НАСИЛЬСТВО	ЕКОНОМІЧНЕ НАСИЛЬСТВО	СЕКСУАЛЬНЕ НАСИЛЬСТВО
Зазнавали ОСОБИСТО	35	21	17	1
Зазнавали члени родини (чоловік/дружина, батьки, діти, брати/сестри), враховуючи самого респондента	40	25	21	3
Зазнавали люди з близького оточення (інші родичі, близькі друзі)	37	27	26	8
Зазнавали люди з далекого оточення (товариші, сусіди, знайомі)	49	40	38	16

N (населення загалом) = 1800

Нижче наведено таблиці з результатами опитування населення, які дають можливість порівняти ті види насильства, які превалюють у певному віці.

Таблиця 6. Розповсюдженість в Україні різних видів насильства в сім'ї, %

	ПСИХОЛОГІЧНЕ НАСИЛЬСТВО	ФІЗИЧНЕ НАСИЛЬСТВО	ЕКОНОМІЧНЕ НАСИЛЬСТВО	СЕКСУАЛЬНЕ НАСИЛЬСТВО
Зазнавали насильства до 18 років	21	15	8	1
Зазнавали насильства після 18 років	23	9	11	1

N (населення загалом) = 1800

Хлопці частіше за дівчат стають жертвами психологічного та фізичного насильства в сім'ї (24% чоловіків порівняно з 19% жінок зазнавали психологічного насильства та 18% чоловіків порівняно з 12% жінок стали жертвами фізичного насильства в дитинстві)

(див. *табл. 7*). За результатами опитування жертвами сексуального насильства в дитячому віці ставали лише особи жіночої статі. Проте це аж ніяк не свідчить про відсутність сексуального насильства стосовно хлопчиків, про яке останні, очевидно не зізнались під час проведення опитування. Разом з тим, факти свідчать, що, зростаючи, жінки все частіше стають жертвами різних видів насильства, особливо після досягнення ними повноліття.

Таблиця 7. Частка респондентів, які зазнавали насильства в сім'ї до та після 18 років, %

ВИДИ НАСИЛЬСТВА, яких зазнавали респонденти	ЧОЛОВІКИ		ЖІНКИ		ЗАГАЛОМ	
	ДО 18	ПІСЛЯ 18	ДО 18	ПІСЛЯ 18	ДО 18	ПІСЛЯ 18
Психологічне насильство	24	18	19	26	21	23
Фізичне насильство	18	5	12	13	8	11
Економічне насильство	9	9	8	13	15	9
Сексуальне насильство	0	0	1	1	1	1

N (населення загалом) = 1800,

N (чоловіки) = 809, N (жінки) = 991

Очевидно, одним з здобутків багаторічної роботи громадських організацій, кампаній з інформування населення, ін. діям, спрямованим на профілактику насильства, є те, що про проблему все частіше почали говорити в суспільстві та на загальнодержавному рівні. Багато про це можна знайти і у світовій мережі інтернет, якою все частіше користується молодь. Все це сприяло кращій ідентифікації випадків нетолерантного ставлення та насильницької поведінки, свідченням чого можуть бути результати проведеного опитування (див. *табл. 8*).

Таблиця 8. Насильство в дитячому віці, від якого потерпали респонденти, %

ВИД НАСИЛЬСТВА	ВІК (роки)								
	18-24	25-29	30-34	35-39	40-44	45-49	50-54	55-59	60+
Насильство в сім'ї	36	31	32	36	33	28	27	20	27
Психологічне насильство	29	25	25	27	19	21	18	13	16
Фізичне насильство	19	16	13	17	19	11	13	11	14
Економічне насильство	13	8	8	9	11	9	8	5	6
Сексуальне насильство	1	0	1	1	1	1	0	0	0

Найбільш розповсюдженим, за результатами опитування, є психологічне насильство, якого в більшості випадків зазнають жінки, незалежно від ситуації. Особливо потерпають вони від принижень, які чиняться як в присутності свідків (39% жінок порівняно з 25% чоловіків за аналогічних ситуацій), так і без них (49% порівняно з 38% чоловіків), а також від погроз застосувати фізичну силу або зброю, які вони чують на свою адресу (19% порівняно з 10% чоловіків).

Таблиця 9. Найпоширеніші форми психологічного насильства в сім'ї, %

ФОРМИ ПСИХОЛОГІЧНОГО НАСИЛЬСТВА, яких зазнавали респонденти	ЧОЛОВІКИ	ЖІНКИ
Регулярне приниження без свідків	38	49
Постійний контроль поведінки	33	37
Приниження в присутності інших	25	39
Ігнорування, припинення спілкування	26	23
Обмеження або перешкоджання спілкуванню, заборона виходити з дому	28	19
Погроза застосувати фізичну силу або зброю	10	19
Погрози та шантаж припинити надання необхідної допомоги та догляду	10	12
Підбурювання до застосування фізичної сили	8	9
Погроза вчинити самогубство	1	4
Інші ситуації	3	0

N (чоловіки, які зазнавали психологічного насильства) = 265,

N (жінки, які зазнавали психологічного насильства) = 359

Серед тих форм психологічного насильства, від яких найбільше потерпають чоловіки та хлопці, є обмеження в спілкуванні або ж спроби чинити перешкоди спілкуванню, заборона виходити з дому та ізоляція (28% осіб чоловічої статі порівняно з 19% осіб жіночої статі). Разом з тим, слід зважати, що в більшості від таких форм потерпали чоловіки в дитинстві та підлітковому віці, в той час, як кількість випадків приниження та ігнорування жінок зростає з віком і їх вони частіше зазнають у дорослому житті.

Таблиця 10. Найпоширеніші форми психологічного насильства в сім'ї, від яких потерпали респонденти в дитинстві та дорослому віці, %

ФОРМИ НАСИЛЬСТВА, яких зазнавали респонденти	СТАЛОСЯ ДО 18 РОКІВ	СТАЛОСЯ ПІСЛЯ 18 РОКІВ
Регулярне приниження без свідків	38	53
Постійний контроль поведінки	38	34
Приниження в присутності інших	32	37
Ігнорування, припинення спілкування	24	29
Обмеження або перешкоджання спілкуванню, заборона виходити з дому	34	16
Погроза застосувати фізичну силу або зброю	14	17
Погрози та шантаж припинити надання необхідної допомоги та догляду	10	13
Підбурювання до застосування фізичної сили	10	9
Погроза вчинити самогубство	2	4
Інші ситуації	1	2

N (ті, хто зазнавав психологічного насильства до 18 років) = 379,

N (ті, хто зазнавав психологічного насильства після 18 років) = 359

Серед тих опитаних, хто хоча б один раз у житті особисто зазнав фізичного насильства в сім'ї, жінки частіше за чоловіків страждали від застосування фізичної сили з нанесенням легких тілесних ушкоджень (72% порівняно з 59%), так і значної (26% порівняно з 14%) шкоди здоров'ю. Крім того, жінки частіше страждали від відмови у наданні їм необхідної допомоги (6% жінок порівняно з 2% чоловіків). Натомість чоловіки частіше за жінок страждали від примусу стояти в нерухомому положенні (48% та 29% відповідно) – знову ж таки через те, що цей вид насильства частіше застосовують до дітей.

Таблиця 11. Найпоширеніші прояви фізичного насильства в сім'ї, від яких потерпали респонденти в дитинстві та в дорослому віці, %

ФОРМИ НАСИЛЬСТВА, яких зазнавали респонденти	СТАЛОСЯ ДО 18 РОКІВ	СТАЛОСЯ ПІСЛЯ 18 РОКІВ
Застосування фізичної сили з нанесенням легких тілесних ушкоджень	61	79
Примус стояти у нерухомому положенні, замикавання	50	17
Застосування фізичної сили з нанесенням значних тілесних ушкоджень	16	32
Відмова надати допомогу та необхідний догляд	4	5
Напад з будь-якою зброєю, враховуючи холодну та вогнепальну	4	6
Примус до вживання небезпечних для здоров'я та життя речовин	5	4
Додавання до їжі та напоїв речовин, що отруюють або одурманюють, без відома жертви	2	2
Інші ситуації	1	2

N (чоловіки, які зазнавали фізичного насильства) = 168,

N (жінки, які зазнавали фізичного насильства) = 210

Незважаючи на те, що від більшості форм економічного насильства однаковою мірою потерпають як чоловіки, так жінки, проте саме останнім частіше забороняють або обмежують їхні можливості працювати, вчитися, робити кар'єру (від цього потерпають 20% осіб жіночої статі порівняно з 12% чоловічої статі).

Таблиця 12. Найпоширеніші форми економічного насильства в сім'ї, за ознакою статі, %

ФОРМИ НАСИЛЬСТВА, яких зазнавали респонденти	ЧОЛОВІКИ	ЖІНКИ
Примус звітувати про кожну витрачену копійку	51	52
Присвоєння доходу, майна іншої людини	21	26
Позбавлення можливості задовольнити базові потреби	22	24
Умисне знищення або пошкодження майна	21	22
Заборона або обмеження можливостей працювати, вчитися або робити кар'єру	12	20
Інші ситуації	3	4

N (чоловіки, які зазнавали економічного насильства) = 122,

N (жінки, які зазнавали економічного насильства) = 182

Про те, що економічне насильство в різних його проявах супроводжує громадян України протягом усього життя, засвідчили відповіді респондентів. До того ж, з віком вони все частіше починають стикатись з ситуаціями, коли їхній дохід або майно привласнює інша людина (родич або ін. близька людина) всупереч їхньому бажанню, в тому числі шляхом обману (28% порівняно з 19%).

Таблиця 13. Найпоширеніші форми економічного насильства в сім'ї, з якими стикалися респонденти в дитинстві та в дорослому віці, %

ФОРМИ НАСИЛЬСТВА, яких зазнавали респонденти	СТАЛОСЯ ДО 18 РОКІВ	СТАЛОСЯ ПІСЛЯ 18 РОКІВ
Примус звітувати про кожну витрачену копійку	53	54
Присвоєння доходу, майна іншої людини	19	28
Позбавлення можливості задовольнити базові потреби	26	23
Навмисне знищення або пошкодження майна	23	23
Заборона або обмеження можливостей працювати, вчитися або робити кар'єру	15	18
Без відома жертви додавання до їжі та напоїв речовин, що отруюють або одурманюють	2	2
Інші ситуації	1	2

N (ті, хто зазнавав економічного насильства до 18 років) = 149,

N (ті, хто зазнавав економічного насильства після 18 років) = 196

Згідно з дослідженнями та експертними висновками спеціалістів у своє власне доросле життя діти приносять досвід тих сімейних стосунків, в яких вони зростали. Цю тенденцію можна прослідкувати і щодо випадків насильства в сім'ї. Досить показовими в цьому плані є відповіді респондентів щодо особи, яка чинила над ними насильство. Так, зокрема, до досягнення повноліття як чоловіки, так і жінки значно частіше потерпали від насильницьких дій психологічного, фізичного та економічного спрямування з боку батька (див. *табл. 14* та *табл. 15*). Засвоївши приклад поведінки батька, чоловіки згодом застосовують насильство в своєму власному дорослому житті, про що свідчать і отримані в результаті опитування дані, згідно з якими чоловіки агресивно поводитись і вчиняли насильство у 70% випадків.

Таблиця 14. Розподіл різних видів насильства, вчинених стосовно чоловіків, %

ОСОБА, ЯКА ВЧИНЯЄ НАСИЛЬСТВО	ПСИХОЛОГІЧНЕ НАСИЛЬСТВО		ФІЗИЧНЕ НАСИЛЬСТВО		ЕКОНОМІЧНЕ НАСИЛЬСТВО	
	ДО 18 (N=191)	ПІСЛЯ 18 (N=144)	ДО 18 (N=148)	ПІСЛЯ 18 (N=38)	ДО 18 (N=69)	ПІСЛЯ 18 (N=70)
Батько	50	17	59	25	38	21
Мати	31	12	28	12	26	22
Дружина	4	48		15	7	38
Інший член сім'ї чоловічої статі	5	4	2	22	3	4
Син		4		8		1
Інший член сім'ї жіночої статі	5	4	1	2		5
Брат	2	3	5	3	7	1
Немає відповіді	3	4	3	13	19	8

Таблиця 15. Розподіл різних видів насильства, вчинених стосовно жінок, %

ОСОБА, ЯКА ВЧИНЯЄ НАСИЛЬСТВО	ПСИХОЛОГІЧНЕ НАСИЛЬСТВО		ФІЗИЧНЕ НАСИЛЬСТВО		ЕКОНОМІЧНЕ НАСИЛЬСТВО	
	ДО 18 (N=188)	ПІСЛЯ 18 (N=261)	ДО 18 (N=123)	ПІСЛЯ 18 (N=125)	ДО 18 (N= 0)	ПІСЛЯ 18 (N=126)
Батько	41	8	53	7	36	12
Мати	34	8	28	2	33	12
Чоловік	4	68	5	80	6	61
Інший член сім'ї чоловічої статі	9	4	2	2	10	3
Син	1	5	1	2		6
Інший член сім'ї жіночої статі	2	3	2	1		1
Брат	4		4	3	3	2
Немає відповіді	5	4	5	3	13	2

Досягнувши повноліття і утворюючи власну сім'ю, все частіше населення України починає потерпати від насильства в сім'ї. В переважній більшості випадків це стосується жінок, які зазнають насильства з боку своїх чоловіків: вони потерпають у 80% від фізичного, у 68% від психологічного та у 61% від економічного насильства. У порівнянні з насильством, яке вчиняють дружини стосовно своїх чоловіків, ці цифри виглядають наступним чином: 15% чоловіків зазнають фізичного насильства, 48% – психологічного, 38% – економічного насильства.

Окремо слід звернути увагу на людей з обмеженими можливостями, які, будучи набагато вразливішими, частіше потерпають від насильства в сім'ї, але у переважній більшості випадків ні до кого не звертаються по допомогу (56% порівняно з 44% населення загалом).

Звертає на себе увагу той факт, що у більшості випадків респондентів задовольняють насильницькі стосунки, які склались в родині, незалежно від того, хто саме вчиняє насильство (див. *табл. 16*). Це частково пов'язано з тим, що відбувається отождення насильницьких стосунків і проявів любові, що їх діти потім проносять крізь все своє свідоме життя. Дитина любить своїх батьків незалежно від того, які відносини складаються в сім'ї (насильницькі або ж взаємоповаги), і сприймає будь-яке ставлення батьків до себе як прояв любові, закладаючи таким чином, у своїй свідомості моделі поведінки та фундамент майбутніх стосунків. В результаті отриманих травм в процесі віктимізації в дитинстві в особи може сформуватись психологічний стан, який вимагатиме потреби в насильницьких відносинах для отримання уваги, любові, відносин залежності і підпорядкування. Згодом відбувається екстраполяція таких відносин, і в цикл насильницьких стосунків втягнуто все більше учасників.

Таблиця 16. Оцінка ступеню задоволення/незадоволення стосунками з родичами, середній показник (шкала від 1 – «цілком задоволені» до 5 – «зовсім незадоволені»)

	НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ ЗАГАЛОМ	ЖЕРТВИ НАСИЛЬСТВА У СІМ'І
Дружина	1,31	1,47
Дочка	1,35	1,48
Син	1,36	1,5
Мати	1,37	1,49
Батько	1,42	1,58
Чоловік	1,5	1,79

$N = 1800, N(\text{мі, хто зазнавав насильства у сім'ї}) = 791$

Найагресивнішими за результатами опитування є громадяни України у віці від 30 до 39 років – саме вони вчиняють найбільшу кількість актів насильства в сім'ї.

Таблиця 17. Вік, в якому найчастіше чинять насильство

ВИД НАСИЛЬСТВА	ВІК ТИХ, ХТО ЧИНИВ НАСИЛЬСТВО НАЙЧАСТІШЕ
Психологічне насильство	30-39 років
Фізичне насильство	30-39 років
Економічне насильство	30-39 років (жінки) та 40-49 років (чоловіки)

Слід зазначити, що на відміну від жінок чоловіки найчастіше вперше стикаються з насильством в сім'ї в молодшому шкільному (7–12 років) та підлітковому віці (13–17 років). В житті жінок таких критичних вікових періодів більше – до вже згаданих додається вік 20–29 років, в якому за статистикою спостерігається найбільша кількість реєстрації шлюбів та народження дітей.

Табл. 18. Вік, в якому найчастіше вперше стикаються з насильством в сім'ї

ВИД НАСИЛЬСТВА	ВІКОВІ ІНТЕРВАЛИ, У ЯКИХ НАЙЧАСТІШЕ ПОЧИНАЮТЬ ЗАЗНАВАТИ НАСИЛЬСТВА ЧОЛОВІКИ	ВІКОВІ ІНТЕРВАЛИ, У ЯКИХ НАЙЧАСТІШЕ ПОЧИНАЮТЬ ЗАЗНАВАТИ НАСИЛЬСТВА ЖІНКИ
Психологічне насильство	13-17 років	20-29 років
Фізичне насильство	7-12 років	7-12 та 20-29 років
Економічне насильство	13-17 років	13-17 та 20-29 років

Узагальнюючи результати опитування населення України, можна виділити наступний спектр психологічних, соціально-культурних та економічних причин насильства в сім'ї, на які звертали увагу респонденти (див. *табл. 19*).

Таблиця 19. Розподіл відповідей респондентів на запитання: «Якими, на Вашу думку, є причини насильства в сім'ї?», %

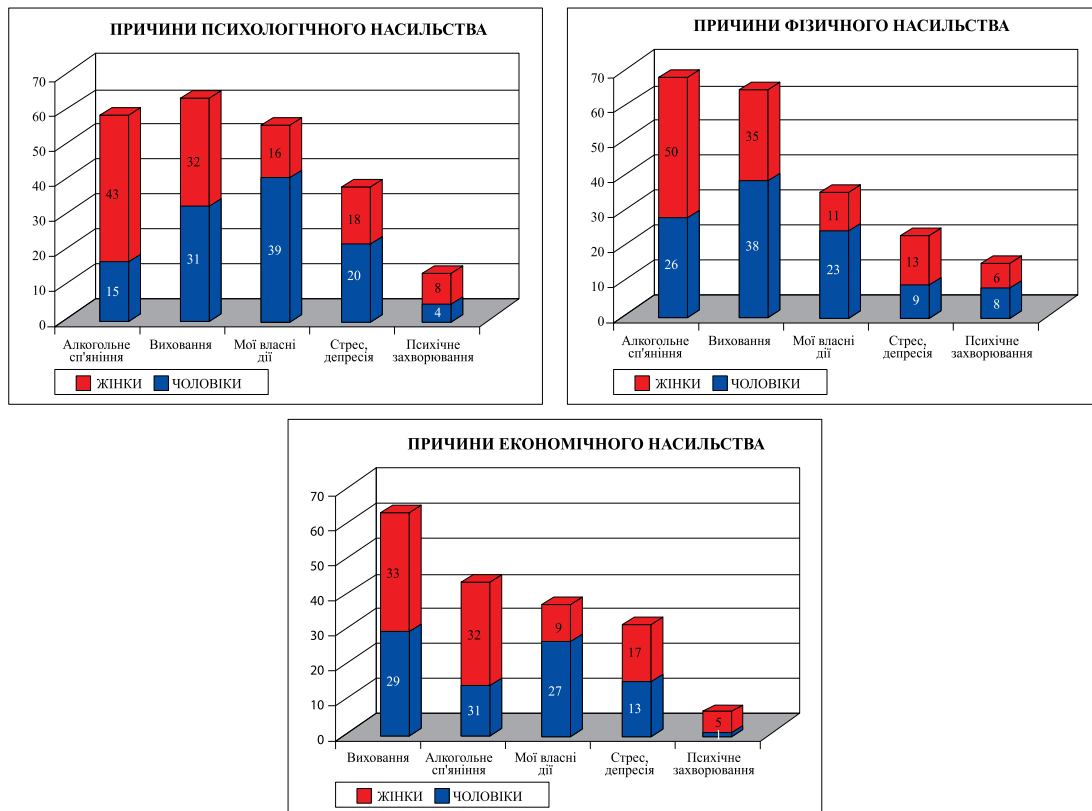
ВАРІАНТИ ВІДПОВІДЕЙ	ПСИ-ХОЛОГІЧНЕ	ФІЗИЧНЕ	ЕКОНОМІЧНЕ	СЕКСУАЛЬНЕ
Зловживання алкоголем	35	62	30	40
Фізична слабкість жертви	15	43	10	34
Психологічні проблеми агресора	43	32	15	32
Досвід поведінки у родині батьків	25	32	17	18
Провокації з боку жертв	13	30	7	25
Психологічна залежність жертв	41	29	14	25
Економічна залежність жертв	27	25	51	15
Економічні проблеми, низький рівень життя	29	25	53	11
Неефективність роботи правоохоронних органів	8	24	6	17
Поширеність у ЗМІ відповідних прикладів поведінки	11	18	8	19
Традиції та суспільні норми	16	15	10	8
Низький рівень проінформованості, як протидіяти насильству	15	14	10	18

**Сума відсотків відповідей перевищує 100, оскільки респондентів могли обирати декілька варіантів відповідей
N (населення загалом) = 1800*

Надзвичайну стурбованість викликає те, що близько третини населення схильні вважати саму жертву та її поведінку провокуючими факторами насильницьких дій, особливо непокоїть спроби перекласти відповідальність за фізичне та сексуальне насильства (30% та 25% відповідно). Ця причина є третьою в списку найбільш поширених. При цьому чоловіки значно частіше за жінок вважають себе винними у випадках насильства, яких вони зазнавали. На думку 39% чоловіків і 16% жінок, їхні власні дії спровокували психологічне насильство, спрямоване проти них; 23% чоловіків та 11% жінок вважають свої власні дії причиною застосування фізичної сили проти них самих; 27% чоловіків порівняно з 9% жінок звинуватять себе в тому, що потерпали від економічного насильства. Цей стереотип, будучи дуже сильно вкоріненим у свідомості суспільства, є однією з причин, що перешкоджає зверненню жертв до правоохоронних органів та ін. установ по допомогу.

Нижче буде розглянуто *лише* ті випадки насильства в сім'ї, що траплялися з респондентами вже в дорослому віці та протягом останнього часу. На запитання: «Що могло спровокувати такі насильницькі дії проти Вас?», більшість опитаних зазначили алкогольне сп'яніння (особливо у випадках фізичного насильства) та сімейне виховання (див. рис. 2).

Рисунок 2. «Що могло спровокувати такі насильницькі дії проти Вас?», %

N (чоловіки, які зазнали психологічного насильства) = 189,

N (жінки, які зазнали психологічного насильства) = 296,

N (чоловіки, які зазнали фізичного насильства) = 77,

N (жінки, які зазнали фізичного насильства) = 146,

N (чоловіки, які зазнали економічного насильства) = 89,

N (жінки, які зазнали економічного насильства) = 139

Про алкогольне сп'яніння як причину насильницьких дій частіше згадують жінки, на відміну від чоловіків (43% щодо психологічного насильства, 50% – фізичного та 30% – економічного порівняно з 15%, 26% та 29% відповідно)¹⁷. Разом з тим, на відміну від поширеного в українському суспільстві стереотипу зловживання алкоголем та наркотичними речовинами не є першою і головною насильства в сім'ї, незважаючи на те, що воно може бути тісно пов'язано з проблемою і помітно підвищувати ймовірність скоєння насильства.

¹⁷ Недостатньо даних для аналізу причин конкретних ситуацій сексуального насильства в сім'ї.

Так, найчастіше стикаються з насильством в тих сім'ях, члени яких зловживають алкоголем (78% порівняно з 43% від решти сімей). Проте сам алкоголь (як і наркотичні речовини) є лише тими аргументами, які в більшості випадків респонденти використали для виправдання насильницької поведінки (побиття, нищення майна, нецензурного висловлювання на адресу ін. члена сім'ї). Особи, які зловживають алкоголем, не вчиняють, як правило насильство стосовно перехожих чи керівництва, вони його переважно спрямовують на своїх близьких. До того ж, серед опитаних є сім'ї (43%), де не зловживають алкогольними або наркотичними речовинами, але члени яких, тим не менше, повідомили про факти насильства. Алкогольні (або ж наркотичні) речовини заважають людині усвідомлювати свої дії в момент вчинення насильства та є тими катализаторами, які збільшують агресивність людини.

Таблиця 20. Взаємозв'язок між споживанням алкоголю та кількістю випадків вчинення насильства в сім'ї (за різновидами), %

	СІМ'Ї, ЧЛЕНИ ЯКИХ ЗЛОВЖИВАЮТЬ АЛКОГОЛЕМ	СІМ'Ї, ЧЛЕНИ ЯКИХ НЕ ЗЛОВЖИВАЮТЬ АЛКОГОЛЕМ
Насильство в сім'ї	78	43
Психологічне насильство	68	34
Фізичне насильство	50	21
Економічне насильство	43	17
Сексуальне насильство	7	2

N (населення загалом) = 1800

Майже одностайними чоловіки та жінки були у визнанні виховання як причини різних видів насильства: різниця у відповідях респондентів коливається від 1 до 4%.

Насильство в сім'ї може являти собою як поодинокі випадки, так і відповідати звичним умовам життя. Близько 10% відсотків випадків насильства в сім'ї траплялися один раз упродовж життя. Сексуальне насильство найчастіше траплялося один чи декілька разів. Понад третина респондентів засвідчили, що випадки насильства в сім'ї повторювалися більше 10 разів, тобто перетворилися на постійні умови життя, в якому психологічному насильству належить першість (див. табл. 21).

Таблиця 21. «Скільки разів траплялися ситуації насильства в сім'ї?», %

	1 РАЗ	2 РАЗИ	3 РАЗИ	4 РАЗИ	5 РАЗИВ	ВІД 6 ДО 10 РАЗИВ	БІЛЬШЕ 10 РАЗИВ	ВАЖКО СКАЗАТИ
Психологічне насильство	7	7	5	4	8	14	40	15
Фізичне насильство	12	10	8	3	9	9	32	16
Економічне насильство	16	11	7	2	8	12	32	11
Сексуальне насильство	47	4	12	3	8			26

N (загальна кількість ситуацій психологічного насильства) = 1242,

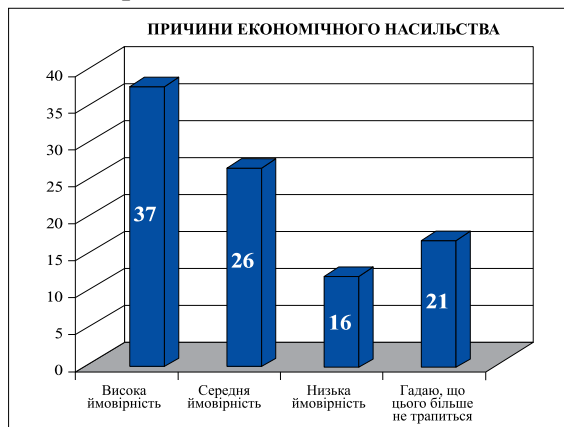
N (загальна кількість ситуацій фізичного насильства) = 526,

N (загальна кількість ситуацій економічного насильства) = 429,

N (загальна кількість ситуацій сексуального насильства) = 27

Ймовірність повторення випадків насильства залежить, насамперед, від продовження спільного проживання з агресором. Зазвичай, якщо жертва пробачає своєму кривднику першого разу, насильство повторюватиметься. Оскільки найбільше потерпають від насильницьких дій жінки, то аналіз можливості повторення насильства було здійснено стосовно них, проте достатніми для аналізу були дані щодо психологічного насильства. 47% жінок, які останнього разу зазнали психологічного насильства, продовжують з тих чи інших причин й надалі проживати з винуватцем насильства (кількість жінок, які останнього разу зазнали психологічного насильства дорівнює 286, з них 138 продовжують проживати з кривдником). Водночас більшість з них розуміє і визнає ймовірність повторення насильства (див. рис 3).

Рисунок 3. Розподіл ймовірності повторного вчинення насильства на думку тих жінок, які потерпіли від психологічного насильства, %

N (жінки) = 138

Дотепер населення України тему насильства в сім'ї досі вважає приватною сферою життя. Так, 75% респондентів (серед яких 37% чоловіків), які зазнавали насильства в сім'ї, не зверталися до жодної інстанції по допомогу, при цьому третина з них взагалі нічого не робила в таких ситуаціях. Решта зверталася по допомогу переважно до родичів. Проте серед тих, хто все ж таки звертався по допомогу у випадках насильства в сім'ї, частка жінок превалює (46% жінок та 26% чоловіків). Чоловіки більш схильні нічого не робити і ні до кого не звертатись, але одним з пояснень цього може бути і той фактор, що чоловіки менше потерпають від насильства. Окремо слід зауважити, що жодна з жінок, які при опитуванні зізнались в тому, що потерпали від сексуального насильства¹⁸, не зверталася по допомогу до жодної особи чи установи.

Табл. 22. Розподіл відповідей респондентів на запитання: «Що Ви робили в ситуаціях насильства в сім'ї?», %

	ЧОЛОВІКИ	ЖІНКИ
Намагались вирішити проблему самостійно	71	74
Нічого не робили	37	27
Зверталися по допомогу	26	46

N (чоловіки, які зазнавали насильства після 18 років) = 233,

N (жінки, які зазнавали насильства після 18 років) = 351

¹⁸ Недостатньо даних для надійного аналізу.

Близько половини жінок у ситуаціях психологічного, фізичного та економічного насильства зверталися по допомогу до родичів, друзів або сусідів; близько третини йшли з дому, якщо потерпали від психологічного та фізичного насильства в сім'ї. Кожна п'ята жінка не вживала жодних заходів, коли стикалась з насильством в сім'ї, навіть не намагалась якось захистити себе чи переконати агресора у неприпустимості та неправомірності таких дій.

Щодо звернення до різних організації та установ, які працюють у сфері протидії насильству та надають допомогу потерпілим, то до органів внутрішніх справ звертались 7% жінок під час останньої ситуації психологічного насильства в сім'ї та 13% під час останньої ситуації фізичного насильства в сім'ї. 6% жінок зверталось до медичних установ після останнього випадку фізичного насильства.

**Таблиця 23. Розподіл відповідей респондентів на запитання:
«Що Ви робили у ситуаціях психологічного насильства в сім'ї?», %**

	ЧОЛОВІКИ	ЖІНКИ
Намагались захиститися/зупинити, переконати агресора	47	59
Йшли з дому	28	28
Зверталися по допомогу до інших родичів	11	30
Звертались по допомогу до сусідів, друзів, знайомих	8	16
Звертались по допомогу до міліції	2	7
Вживали інших заходів	4	1
Не вживали жодних заходів	24	19

N (чоловіки, які зазнавали психологічного насильства після 18 років) = 189,

N (жінки, які зазнавали психологічного насильства після 18 років) = 296

**Таблиця 24. Розподіл відповідей респондентів на запитання:
«Що Ви робили в ситуаціях фізичного насильства в сім'ї?», %**

	ЧОЛОВІКИ	ЖІНКИ
Намагались захиститися/зупинити, переконати агресора	39	57
Йшли з дому	22	36
Звертались по допомогу до інших родичів	10	27
Звертались по допомогу до сусідів, друзів, знайомих	5	23
Звертались по допомогу до міліції	3	13
Вживали інших заходів	3	6
Не вживали жодних заходів	40	17

N (чоловіки, які потерпали від фізичного насильства після 18 років) = 77,

N (жінки, які потерпали від фізичне насильства після 18 років) = 146

**Таблиця 25. Розподіл відповідей респондентів на запитання:
«Що Ви робили в ситуаціях економічного насильства в сім'ї?», %**

	ЧОЛОВІКИ	ЖІНКИ
Намагались захиститися, зупинити, переконати агресора	37	57
Зверталися по допомогу до інших родичів	22	28
Йшли з дому	15	18
Зверталися по допомогу до сусідів, друзів, знайомих	12	17
Зверталися по допомогу на телефонні «гарячі лінії»	4	9
Не вживали жодних заходів	33	20

N (чоловіки, які зазнавали економічного насильства після 18 років) = 89,

N (жінки, які зазнавали економічного насильства після 18 років) = 139

Опитування засвідчило, що у 72% випадків члени сім'ї, які проживали разом з жертвами насильства, знали про випадки насильства в сім'ї незалежно від того, в якій формі його було вчинено.

Таблиця 26. Розподіл відповідей респондентів на запитання: «Чи знали ін. члени сім'ї, які проживали з Вами, про ситуації, в яких Ви опинялися?», %

	ЗАГАЛОМ
Знали про ситуації насильства	72
Не знали	20
Немає / живемо лише вдвох / немає інших родичів	7

N (ті, хто зазнавали насильства після 18 років) = 515

Водночас, незалежно від виду насильства та статі жертви в половині випадків (52%), про які знали інші члени сім'ї, вони робили спроби допомогти жертвам насильства. У решті випадків, коли родичі не намагались допомогти жертвам насильства в сім'ї, вони або підтримували особу, яка вчиняла насильство (46%), або ж боялись здійснити певні дії (щоб не нашкодити жертві або боялись саму особу, яка вчиняє насильство), або жодним чином не могли допомогти жертві (41%) (див. табл. 27).

Таблиця 27. Розподіл відповідей респондентів на запитання: «Чи намагались члени сім'ї, які знали про існуюче насильство, якимсь протидіяти агресору?», %

	ЗНАЛИ ПРО СИТУАЦІЮ І НАМАГАЛИСЬ ПРОТИДІЯТИ АГРЕСОРУ
Так	52
Ні	48

	НЕ НАМАГАЛИСЬ ПРОТИДІЯТИ АГРЕСОРУ
Підтримували агресора	46
Боялися/не могли допомогти жодним чином	41
Самостійно вирішили ситуацію	2
Інше	3
Немає відповіді	8

N (ті, чий родичі знали про насильство в сім'ї) = 370,

N (ті, чий родичі знали про насильство в сім'ї, проте не намагалися протидіяти) = 193

Подібну підтримку кривдника родичами можна певним чином пояснити тим, що деякі форми насильства населення не сприймає як правопорушення, а вважає конфліктом чи відноситься до ін. категорії непорозуміння, що не потребують стороннього втручання. Насильство в сім'ї (незалежно від його форми), респонденти взагалі не розглядається як загрозу для родини. Так, в ієрархії проблем, які становлять найбільшу загрозу для українських родин, найнебезпечнішою респонденти назвали нестачу грошей для повноцінного життя родини (56%); алкоголізм членів сім'ї турбує 41% опитаних; 38% переймаються безробіттям та проблемами працевлаштування (див. табл. 28). Водночас проблеми психологічного, фізичного, економічного та сексуального насильства в сім'ї в цій ієрархії посідають нижні позиції. Так, лише 12% респондентів стурбовані проблемою психологічного насильства, 10% – фізичного, 5% – економічного, 4% – сексуального.

Таблиця 28. Розподіл відповідей респондентів на запитання: «Які проблеми становлять найбільшу загрозу для українських родин?», %*

ВАРІАНТИ ВІДПОВІДЕЙ	НАСЕЛЕННЯ ЗАГАЛОМ	ЧОЛОВІКИ	ЖІНКИ
Нестача грошей для повноцінного життя родини	56	56	56
Зловживання алкоголем членів сім'ї	41	38	44
Безробіття, проблеми працевлаштування	38	40	37
Наркоманія серед членів сім'ї	21	21	21
Недостатні можливості для оздоровлення/лікування членів сім'ї	19	16	21
Брак власного житла	16	18	15
Несприятливі для здоров'я умови життя	15	17	15
Розповсюдженість аморальної поведінки	13	13	14
Соціально несприятливе оточення	12	12	12
Психологічне насильство в сім'ї	12	10	13
Недостатні можливості для якісної освіти, зокрема для дітей	10	11	10

ВАРІАНТИ ВІДПОВІДЕЙ	НАСЕЛЕННЯ ЗАГАЛОМ	ЧОЛОВІКИ	ЖІНКИ
Фізичне насильство в сім'ї	10	8	11
Нездоровий спосіб життя	9	9	9
Те, що сім'ї не можуть виростити своїх дітей здоровими і щасливими	6	6	6
Економічне насильство в сім'ї	5	5	4
Сексуальне насильство в сім'ї	4	5	4

**Сума відсотків відповідей перевищує 100, оскільки респонденти могли обирати кілька варіантів відповідей.*

N (населення загалом) = 1800,

N (чоловіки) = 809, N (жінки) = 991

Впродовж 2009 року 7% дорослого населення України особисто зазнавали насильства в сім'ї, 11% стикалися з цією проблемою (могли бути свідком фактів насильства стосовно ін. членів своєї сім'ї), 15% знали про проблему насильства в сім'ях інших своїх родичів та друзів, 27% – у сім'ях приятелів, сусідів, знайомих (див. табл. 29).

Таблиця 29. Розповсюдженість різних видів насильства в сім'ї, 2009 р., %

	НАСИЛЬСТВО В СІМ'І (ЗАГАЛОМ)	ПСИХОЛОГІЧНЕ НАСИЛЬСТВО	ФІЗИЧНЕ НАСИЛЬСТВО	ЕКОНОМІЧНЕ НАСИЛЬСТВО	СЕКСУАЛЬНЕ НАСИЛЬСТВО
Зазнавали особисто	7	5	1	2	0
зазнавали близькі родичі (чоловік/ дружина, батьки, діти, брати/ сестри)	11	8	2	4	0
зазнавали люди з близького оточення (інші родичі, друзі)	15	10	5	6	1
зазнавали люди з далекого оточення (товариші, сусіди, знайомі)	27	19	12	12	2

N (населення загалом) = 1800

Порівнюючи кількість жертв насильства в кожному регіоні і в масштабах України слід зауважити, що серед них значно більше мешканців Києва (11%) та північних областей (21%), а також мешканців сіл (40% порівняно з 31% міського населення). Проте не можна на підставі цього говорити, що проблема насильства в сім'ї притаманна жителям сільської місцевості більше, ніж жителям міст. Окрім стереотипів, які превалюють в свідомості жителів сіл, реалії сьогодення не дозволяють їм оперативно звернутись по допомогу до відповідних органів та установ (зважаючи на їх віддаленість або й відсутність). Навіть за існуючим стандартом, один дільничний інспектор міліції обслуговує 2200 жителів сільської місцевості, які, в свою чергу, можуть проживати у двох та більше селах та селищах. До того ж, сільські жителі – на відміну від міських – завжди більше обізнані про справи своїх сусідів. Мешканці міст навпаки, меш відриті для спілкування та ведуть більш інтравертований спосіб життя.

Таблиця 30. Розподіл соціально-демографічних характеристик населення України загалом та тих, хто зазнавав насильства в сім'ї впродовж 2009 року, %

РОЗПОДІЛ РЕСПОНДЕНТІВ ЗА РЕГІОНАМИ	ТІ, ХТО ЗАЗНАВАВ НАСИЛЬСТВА В СІМ'І У 2009	НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ ЗАГАЛОМ
Київ	11	6
Північні регіони	21	12
Західні регіони	18	22
Центральні регіони	11	12
Південні регіони	10	15
Східні регіони	31	33

РОЗПОДІЛ РЕСПОНДЕНТІВ ЗА ТИПОМ НАСЕЛЕНОГО ПУНКТУ	ТІ, ХТО ЗАЗНАВАВ НАСИЛЬСТВА В СІМ'І У 2009	НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ ЗАГАЛОМ
Село	40	31
Місто до 50 тис.	15	22
Місто 51-100 тис.	4	7
Місто 101-500 тис.	20	18
Місто понад 500 тис.	21	22

$$N(\text{ті, хто зазнав насильства в сім'ї у 2009 році}) = 133,$$

$$N(\text{населення загалом}) = 1800$$

Якщо говорити про вікові особливості, то жертвами насильства в сім'ї у 2009 р. частіше ставали молоді люди віком від 18 до 29 років (див. *табл. 2.4.3*). Водночас, слід зауважити, що всупереч поширеному стереотипу, що від насильства найменше потерпають люди з вищим рівнем освіти, наявність останньої, як виявило опитування, не зменшує ризик людини стати жертвою насильства в сім'ї.

Таблиця 31. Розподіл соціально-демографічних характеристик населення України загалом та тих, хто потерпав від насильства в сім'ї впродовж 2009 року, %

РОЗПОДІЛ РЕСПОНДЕНТІВ ЗА ВІКОМ	ТІ, ХТО ПОТЕРПАВ ВІД НАСИЛЬСТВА В СІМ'Ї У 2009	НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ ЗАГАЛОМ
18-19 років	9	4
20-29 років	29	19
30-39 років	18	17
40-49 років	15	18
50-59 років	14	17
60-69 років	8	12
70+ років	8	14

РОЗПОДІЛ РЕСПОНДЕНТІВ ЗА ОСВІТОЮ	ТІ, ХТО ПОТЕРПАВ ВІД НАСИЛЬСТВА В СІМ'Ї У 2009	НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ ЗАГАЛОМ
Початкова	3	3
Базова	8	8
Повна середня	17	14
Професійно-технічна	22	19
Середня спеціальна	28	27
Вища	22	30

N (ті, хто зазнав насильства в сім'ї у 2009 році) = 133,

N (населення загалом) = 1800

ЧАСТКА ДОХОДУ ОСОБИ В ЗАГАЛЬНОМУ БЮДЖЕТІ СІМ'Ї	ТІ, ХТО ПОТЕРПАВ ВІД НАСИЛЬСТВА В СІМ'Ї В 2009 РОЦІ	НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ ЗАГАЛОМ
Менше 50%	63	55
Більше 50%	31	43
Важко сказати	6	2

N (ті, хто зазнав насильства в сім'ї у 2009 році) = 133,

N (населення загалом) = 1800

Опитування також статистично підтвердило, що економічна залежність жертви може створювати передумови для вчинення насильства, адже дохід більшості жертв насильства складає меншу або незначну частину від загального прибутку сім'ї (див. табл. 31). Це сприяє певним відносинам залежності, а також є тим чинником, який зупиняє жертву від розривання насильницьких стосунків.

В залежності від виду насильства населення України по-різному оцінює пріоритетність різних заходів з протидії насильству в сім'ї та допомоги його жертвам. Менше труднощів у респондентів виникало під час визначення ефективних методів боротьби з фізичним та сексуальним насильством. Так, найдієвішим засобом протидії зазначеним видам насильства в сім'ї більшість населення вважає суворе покарання за вчинення насильства. У випадку психологічного насильства найчастіше згадують про потребу в медичній, психологічній, юридичній допомозі та надання можливості скористатися притулками, а у випадку економічного насильства – про підвищення рівня проінформованості щодо засобів протидії насильству в сім'ї.

Таблиця 32. Розподіл відповідей респондентів на запитання: «Що насамперед треба робити, щоб протидіяти насильству в сім'ї та допомогти жертвам?», % *

ВАРІАНТИ ВІДПОВІДЕЙ	ПСИХОЛОГІЧНЕ НАСИЛЬСТВО	ФІЗИЧНЕ НАСИЛЬСТВО	ЕКОНОМІЧНЕ НАСИЛЬСТВО	СЕКСУАЛЬНЕ НАСИЛЬСТВО
Правоохоронні органи мають суворіше карати за такі випадки	21	77	20	61
Надавати допомогу жертвам та забезпечувати можливість скористатися притулками	56	46	30	52
Підвищувати рівень проінформованості населення про шляхи протидії насильству в сім'ї	47	44	42	42
Не знаю	11	4	25	8

**Сума відсотків відповідей перевищує 100, оскільки респонденти відповідали на всі запитання.*

N (населення загалом) = 1800

На думку респондентів у випадках психологічного насильства в сім'ї жертвам повинні допомагати насамперед психологічні служби (61%), економічного насильства – соціальні служби (37%), до правоохоронних органів слід звертатись у випадках фізичного (78%) та сексуального насильства (62%).

Таблиця 33. Розподіл відповідей респондентів на запитання: «Які організації повинні допомагати у випадку насильства в сім'ї?», %*

	ПСИХОЛОГІЧНЕ НАСИЛЬСТВО	ФІЗИЧНЕ НАСИЛЬСТВО	ЕКОНОМІЧНЕ НАСИЛЬСТВО	СЕКСУАЛЬНЕ НАСИЛЬСТВО
Правоохоронні органи, міліція	12	78	16	62
Громадські організації	29	41	22	38
Соціальні служби	30	39	37	26
Психологічні служби	61	29	22	40
Телефонні «лінії довіри»	35	24	19	31
Освітні організації	21	22	9	18
Церква	31	21	13	20
ЗМІ	17	15	13	14
Не знаю	7	3	22	6

*Сума відсотків відповідей перевищує 100, оскільки респонденти відповідали на всі запитання.

N (населення загалом) = 1800

Проте з усіх перерахованих організацій населення більш схильне довіряти психологічним та релігійним організаціям (52% та 50% відповідно) (див. табл. 34).

Таблиця 34. Розподіл відповідей респондентів на запитання: «Наскільки ви довіряєте кожній з цих організацій?», %

	ЗМІ	ТЕЛЕФОННІ «ЛІНІЇ ДОВІРИ»	ДЕРЖАВНІ СОЦІАЛЬНІ СЛУЖБИ	ПРАВООХОРОННІ ОРГАНИ, МІЛІЦІЯ	ГРОМАДСЬКІ ОРГАНІЗАЦІЇ	РЕЛІГІЙНА ОРГАНІЗАЦІЯ	ПСИХОЛОГІЧНІ СЛУЖБИ	СУДМЕД- ЕКСПЕРТИЗА
Чоловіки	29	37	37	41	42	43	49	54
Жінки	32	49	43	50	51	61	58	61
Населення загалом	30	41	40	45	46	50	52	55

N (населення загалом) = 1800,

N (чоловіки) = 809, N (чоловіки) = 991

Декларуючи готовність звертатись до психологічних служб у випадках психологічного насильства в сім'ї, все ж довіряють їм 52% опитаних, однак лише 1% тих, хто від нього потерпав, зверталися до психолога (див. *табл. 35*).

Таблиця 35. Розподіл відповідей респондентів на запитання: «Що б Ви робили, якби проблема психологічного насильства торкнулася Вас особисто?», %

	ЗВЕРНУЛИСЯ Б ДО ПСИХОЛОГІЧНИХ СЛУЖБ	СПРОБУВАЛИ Б ВИРІШИТИ ПРОБЛЕМИ ВСЕРЕДИНІ СІМ'І	ЗВЕРНУЛИСЯ Б ДО ІНШИХ РОДИЧІВ	ЗВЕРНУЛИСЯ Б ДО ПРЕДСТАВНИКА ЦЕРКОВНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ	ЗВЕРНУЛИСЯ Б ДО ТЕЛЕФОННОЇ «ЛІНІЇ ДОВІРИ»	ЗІМНОЮ ТАКОГО НЕ МОГЛО Б СТАТИСЯ
Населення загалом	31	31	16	15	13	10
Ті, хто зазнавали насильства в сім'ї до 18 років	36	32	20	16	15	5
Ті, хто зазнавав насильства в сім'ї після 18 років	40	32	24	19	18	4

N (населення загалом) = 1800, N (ті, хто зазнали насильства до 18 років) = 540,

N (ті, хто зазнали насильства після 18 років) = 515

47% респондентів стверджують, що звернулися б до правоохоронних органів/міліції, якби проблема фізичного насильства в сім'ї стосувалася би їх особисто; проте зверталися до них лише 10% тих, хто потерпав від фізичного насильства в сім'ї. Альтернативою звернення до міліції респонденти зазначили звернення до громадських організацій, що допомагають жертвам насильства в сім'ї (16%). Насправді ж, до останніх зверталися лише 1% жертв. До міліції звернулось би 33% населення у випадку сексуального насильства в сім'ї (див. *табл. 36*). Жерти ж сексуального насильства взагалі не схильні звертатися по допомогу до жодної з установ чи організацій.

Таблиця 36. Розподіл відповідей респондентів на запитання: «Що б Ви робили, якби проблема фізичного насильства торкнулася Вас особисто?», %

	ЗВЕРНУЛИСЯ Б ДО МІЛІЦІЇ	СПРОБУВАЛИ Б ВИРІШИТИ ПРОБЛЕМИ В МЕЖАХ СІМ'І	ЗВЕРНУЛИСЯ Б ДО ІНШИХ РОДИЧІВ	ЗВЕРНУЛИСЯ Б ДО СУДМЕД- ЕКСПЕРТА	ЗВЕРНУЛИСЯ Б ДО ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ	ЗІМНОЮ ТАКОГО НЕ МОГЛО Б СТАТИСЯ
Населення загалом	47	22	22	22	15	15
Ті, хто зазнавали насильства в сім'ї до 18 років	55	23	24	24	16	9
Ті, хто зазнавали насильства в сім'ї після 18 років	56	27	28	25	17	9

N (населення загалом) = 1800, N (ті, хто зазнали насильства до 18 років) = 540,

N (ті, хто зазнали насильства після 18 років) = 515

Асоціюючи діяльність державних соціальних служб з економічним насильством, 12% респондентів стверджують, що звернулися би до цих установ саме у випадках економічного насильства в сім'ї (див. *табл. 37*), довіряють державним соціальним службам 40% населення, але 2% тих, хто зазнавав різних видів насильства в сім'ї, зверталися до них.

Таблиця 37. Розподіл відповідей респондентів на запитання: «Що б Ви робили, якби проблема економічного насильства стосувалася Вас особисто?», %

	СПРОБУВАЛИ Б ВИРІШИТИ ПРОБЛЕМУ ВСЕРЕДИНІ СІМ'Ї	ЗВЕРНУЛИСЯ Б ДО ІНШИХ РОДИЧІВ	ЗВЕРНУЛИСЯ Б У ДЕРЖАВНІ СОЦІАЛЬНІ СЛУЖБИ	ЗВЕРНУЛИСЯ Б У ГРОМАДСЬКІ ОРГАНІЗАЦІЇ	ЗВЕРНУЛИСЯ Б ДО МІЛІЦІЇ	ЗІМНОЮ ТАКОГО Б НЕ МОГЛО БЕ ТРАПИТИСЯ
Населення загалом	40	19	13	8	8	12
Ті, хто зазнавали насильства в сім'ї до 18 років	43	22	13	8	10	5
Ті, хто зазнавали насильства в сім'ї після 18 років	43	16	15	8	10	7

N (населення загалом) = 1800,

N (ті, хто зазнали насильства до 18 років) = 540,

N (ті, хто зазнали насильства після 18 років) = 515

Незважаючи на масову недовіру населення до тих організацій і установ, які працюють в сфері протидії насильству в сім'ї, все ж позитивним видається той факт, що респонденти, які зазнавали насильства в сім'ї, звертаються по допомогу не лише до своїх родичів, але й до правоохоронних органів, включаючи в першу чергу міліцію, психологічних служб, церкви тощо, а також до родичів. Більше схильні звертатися по допомогу до зазначених організацій жінки, чоловіки ж, навпаки, частіше намагаються вирішити проблему самостійно або ж схильні вважати, що з ними такого не може статися. Хоч існуюча в Міністерстві внутрішніх справ України статистика свідчить про щорічне зростання кількості виїздів на сімейні конфлікти та кількості осіб, поставлених на облік за вчинення насильства в сім'ї, все ж 28% населення України залишається твердо переконаними, що сексуальне насильство в сім'ї з ними не може трапитися, 15% населення заперечують ймовірність фізичного насильства в своїй сім'ї, 12% – економічного, 10% – психологічного насильства (див. *табл. 38*).

Таблиця 38. Розподіл відповідей респондентів на запитання: «Що б Ви робили, якби проблема сексуального насильства торкнулася Вас особисто?», %

	ЗВЕРНУЛИСЯ Б ДО ПРАВО- ОХОРОНИХ ОРГАНІВ, МІЛІЦІ	СПРОБУВАЛИ Б ВИРІШИТИ ПРОБЛЕМУ В МЕЖАХ СІМ'І	ЗВЕРНУЛИСЯ Б ДО СУДМЕД- ЕКСПЕРТА	ЗВЕРНУЛИСЯ Б ДО ПСИХОЛО- ГІЧНИХ СЛУЖБ	ЗІ МНОЮ ТАКОГО НЕ МОГЛО Б СТАТИСЯ
Населення загалом	33	14	14	14	28
Ті, хто зазнавали насильства в сім'ї до 18 років	37	15	12	14	24
Ті, хто зазнавали насильства в сім'ї після 18 років	38	17	15	16	24

N (населення загалом) = 1800, N (ті, хто зазнали насильства до 18 років) = 540,

N (ті, хто зазнали насильства після 18 років) = 515

Доволі показовим, але водночас сумним, є той факт, що лише 27% населення України (серед них переважає молоде покоління) знають про існування Закону України «Про попередження насильства в сім'ї» (див. табл. 39).

Таблиця 39. Розподіл відповідей респондентів на запитання: «Чи існує в Україні законодавство про запобігання насильству в сім'ї?», %

РОЗПОДІЛ ВІДПОВІДЕЙ ЗА ВІКОМ РЕСПОНДЕНТІВ	18-19 РОКІВ	20-29 РОКІВ	30-39 РОКІВ	40-49 РОКІВ	50-59 РОКІВ	60-69 РОКІВ	70 РОКІВ І СТАРШІ
Так	33	33	27	31	25	23	15
Ні	16	26	30	24	30	26	25
Не знаю	51	42	43	45	46	52	60

	НАСЕЛЕННЯ ЗАГАЛОМ	ТІ, ХТО ЗАЗНАВАВ НАСИЛЬСТВА В ДОРОСЛОМУ ВІЦІ	ТІ, ХТО ПОСТРАЖДАВ ВІД НАСИЛЬСТВА В СІМ'І
Так	27	25	25
Ні	26	30	28
Не знаю	47	45	47

N (населення загалом) = 1800, N (ті, хто зазнавали насильства в дорослому віці) = 515,

N (населення загалом віком 18-19) = 68, N (населення загалом віком 20-29) = 344,

N (населення віком 30-39) = 309, N (населення загалом віком 40-49) = 317,

N (населення віком 50-59) = 305, N (населення загалом віком 60-69) = 213,

N (населення віком від 70 років та старші) = 244

РОЗДІЛ 3.

ОПИТУВАННЯ ЕКСПЕРТІВ ТА ЇХНЯ ОЦІНКА
ПРОБЛЕМИ НАСИЛЬСТВА В СІМ'І

Паралельно з опитуванням населення було проведено і опитування експертів, які працюють в сфері протидії насильству в сім'ї, але в різних установах та організаціях (центри соціально-психологічної допомоги, центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, служби у справах дітей, ОВС, неурядові організації). Метою даного опитування було виявити типові випадки насильства, з якими найчастіше доводиться працювати спеціалістам, глибше з'ясувати їхній характер та першопричини, а також дізнатись про ефективні методи протидії насильству, які себе вже зарекомендували на практиці.

Найчастіше до фахівців зазначених установ звертаються жінки, які потерпають від фізичного насильства, що обов'язково супроводжується психологічним тиском, а також діти. Вони засвідчують, що фізичне насильство вчиняється в переважній більшості чоловіками, які б'ють слабших чи молодших членів родини (дружину, дітей, батьків пенсійного віку), часто в стані алкогольного сп'яніння. Достатньо великою є кількість випадків застосування фізичної сили як методу виховання дітей (стусани за незроблені уроки чи погані оцінки в школі, покарання дитини за непослух), особливо суворо крають нерідні батьки (вітчим або співмешканець матері):

«Були у нас випадки, коли били вагітних дітей. Були випадки, що побиті жінки не могли виходити на роботу. В результаті їх звільняли з роботи».

«Якщо дитина була небажана, то з часом батьки можуть постійно виливати на неї свою агресію. Батьки «відіграються» на дітях».

«Найчастіше потрапляють жінки із заниженою самооцінкою, яким постійно говорили, що вони «ніхто». Їм погрожують, що заберуть дітей оскільки вони погані матері».

Чоловіки в більшості випадків є винуватцями і випадків економічного насильства в сім'ї, коли вони привласнюють сімейне майно (шляхом обману, залякування, пошкодження майна, крадіжки грошей) або витрачають усі кошти на алкоголь, позбавляючи при цьому інших членів родини основних засобів для існування (їжі, одягу). Як окрему групу, що страждає від економічного насильства, можна виділити вагітних та жінок у декретній відпустці – дуже часто чоловіки та/чи інші члени родини позбавляють або не надають їм належної допомоги, особливо, якщо дитина є небажаною. Проблемою для українського суспільства є і жорстоке поводження з дітьми в родині, коли окрім побиття дітей змушують також жебракувати або працювати, привласнюючи при цьому їхній заробіток («діти вулиці»):

«Я тебе погодую лише тоді, коли ти мені принесеш гроші. Виганяють дитину, говорять: «Іди проси, ввечері повернешся, доповіси, от тоді і поїсти дам». Батьки навмисно їх тримають, не годують, не вдягають, мовляв, «Поки не принесеш 20 гривень, не будеш їсти. Хочеш – мий машини, роздавай газети»».

«Виганяють з хати дітей, похилих батьків, але ж це рідні люди! На жаль, люди не знають, куди звертатись... Хтось йде на вулицю жебракувати, хтось красти».

З випадками сексуального насильства експерти стикаються в своїй професійній діяльності найменше. Іноді, коли жінки звертається зі скаргами на ін. вид насильства або взагалі на ін. проблеми, вони зізнаються також у зґвалтуванні в дитячому віці родичами чоловічої статі (найчастіше статевий акт вчиняв вітчим). Проте в більшості випадків це примус жінки до статевого акту із застосуванням фізичної сили:

«Жінка примусово виконує, так би мовити, «подружній обов'язок». А він може при цьому і погрожувати, і побити. А може і з дому вигнати... І жінка мовчить, терпить, боїться за дітей».

Постійне приниження, образи та погрози (які, власне, і являють собою психологічне насильство в сім'ї) загалом є поширеними серед усіх верств населення, проте в таких випадках зазвичай не звертаються до психологів чи соціальних служб, оскільки не вважають такі відносини достатніми підставами для звернення по допомогу. Це триває аж до моменту застосування фізичної сили. На жаль, жертви та їхні рідні не усвідомлюють деструктивності подібних ситуацій:

«Залякування, примус, переслідування... Коли люди потрапляють до нас, їх продовжують переслідувати, погрожувати, схилити до якогось рішення».

Насильство в сім'ї є наслідком поєднання багатьох факторів, насамперед, *соціально-психологічних* та *індивідуально-психологічних*, які і є його першопричинами: це і фізична та психологічна слабкість жертви, її економічна залежність від агресора, емоційна невірноваженість та відчуття безкарності в кривдника, а також байдужість оточення і небажання втручатись в особисті справи сім'ї. Свою певну негативну роль відіграють і стереотипи, які панують в суспільстві, зокрема, про роль жінки в сім'ї та сором виносити сімейні проблеми за межі родини. Через це, наприклад, діти теж з часом починають сприймати насильство як норму:

«Ми давали дітям дивитись ролики з ситуаціями насильства, більшість з яких діти не вважали за насильство. Для них – це норма».

«Знаєте, до нас звертаються і жінки із забезпечених сімей. Тобто тут про матеріальне неблагополуччя і не йдеться. У агресора проблеми на емоційному або психологічному рівні».

Такому стану речей сприяють, в першу чергу, неконтрольований потік інформації про насильство в засобах масової інформації (особливо на телебаченні), брак або недоступність структур, які можуть допомогти скривдjenим. До того ж жертв часто перенаправляють з однієї установи до ін., проте реальної допомоги вони так і не отримують в жодній з них. Несприятливим факторами є також низький рівень правової культури населення, незнання своїх прав та відсутність юридичних знань для правильного оформлення документів, в тому числі для звернення жертв насильства до суду. Саме на *юридично-правовій неграмотності* населення як важливому чинникові, що робить жертву сімейного насильства вразливішою, більшою мірою наголошували

представники органів внутрішніх справ. Вони також звертали увагу на недостатньо суворе покарання для осіб, які вчиняють насильство в сім'ї, та необхідність посилення юридичної відповідальності як профілактики повторного скоєння насильства і зменшення ризику летальності:

«Що він (агресор) усвідомить, якщо штраф становить 51 гривню? А от арешт змушує замислитися».

Найефективнішим на думку експертів є арешт агресора, бажано зі збільшенням його максимальної тривалості з 15 до 20-30 діб, оскільки штрафи, не будучи ефективним засобом покарання, лягають на плечі жертви та обтяжують спільний сімейний бюджет. З огляду на кількість звернень громадян щодо випадків вчинення насильства в сім'ї, доцільним експертам видається створення окремих підрозділів правоохоронних органів, діяльність яких буде спрямовано винятково на боротьбу та профілактику насильства в сім'ї:

«В Баварії, наприклад, проблемами насильства в сім'ї займається окремий підрозділ поліції. А для нашого дільничного – це один з багатьох його обов'язків. Тому брак часу, брак працівників породжують таку неефективність боротьби з насильством».

Використавши можливість спілкування з експертами, шляхом інтерв'ювання було виокремлено ті наслідки насильства в сім'ї, від яких найчастіше потерпають жертви (в переважній більшості випадків ними були жінки та діти) і з якими експертам найчастіше доводиться працювати. Серед основних спеціалісти назвали наступні:

- тілесні ушкодження, втрата працездатності, інвалідність, і, як наслідок, зменшення розміру заробітку та звільнення з роботи;
- потреба у перебуванні в тимчасовому притулку;
- невпевненість, страх, низька самооцінка, брак довіри, злість, психічні розлади та травми, депресії, нереалізованість у житті, та, як наслідок затяжних депресій та емоційних розладів, алкогольна, наркотична та інші залежності;
- закритість, замикання в собі, самоізоляція, спроби самогубства;
- розлучення, позбавлення батьківських прав;
- поширення насильницької моделі побудови сімейних стосунків (від батьків до дітей) та руйнівних стереотипів, що можна певною мірою назвати «соціальною естафетою»;
- втягнення в проституцію, що характерно для жінок, які були жертвами сексуального насильства:

«Більшість жінок, які займаються проституцією, було зґвалтовано в ранньому віці. У половині випадків – рідними: це був вітчим, дядько, дідусь, часом – батько».

Покращення ситуації в даній сфері потребує багато зусиль, передусім багатовекторної державної політики з протидії насильству, конкретних законодавчих та інституційних змін, підготовки кваліфікованих спеціалістів і, звичайно, відповідного фінансування.

Цей процес повинен бути спрямований на культурне переродження нації, зміну суспільних норм та руйнування усталених гендерних стереотипів. Необхідним засобом протидії насильству було названо і цензуру в засобах масової інформації. Зважаючи на ті проблеми, з якими звертаються жертви насильства, серед першочергових заходів експерти назвали широкомасштабні інформаційні кампанії для інформування населення про сутність насильства та способи захисту своїх прав в ситуаціях насильства в сім'ї. З огляду на те, що зараз населення менше читає, ефективнішими будуть телепрограми, короткометражні фільми, ролики з пропагандою ненасильницької поведінки, рекламні кампанії з залученням відомих акторів, співаків, музикантів, політиків, а також різноманітні акції для різних категорій населення; свій ефект матимуть і тематичні публікації пресі, оскільки багато населення в сільській місцевості не має широкого доступу до телеканалів. Давно свою ефективність довели методи поширення інформації про установи, куди можна звернутись по допомогу (оголошення, листівки, ін.), проте держава повинна забезпечити доступність таких центрів і установ та наявність в них кваліфікованих працівників.

Поступово до профілактики насильства долучаються і релігійні установи, які шляхом індивідуальних бесід намагаються розтлумачити гріховність подібної насильницької поведінки та необхідність відповідати за свої вчинки. Це, як пояснюють священнослужителі, пов'язано зі збільшенням кількості звернень до них жертв насильства в сім'ї зі скаргами на сімейні відносини, які негативно впливають на їхній психоемоційний стан та шкодять фізичному здоров'ю.

Багато експертів звернуло увагу, що протягом останніх 3-5 років збільшилась кількість звернень з приводу насильства в сім'ї. Про аналогічне зростання кількості зареєстрованих випадків насильства говорять і представники органів внутрішніх справ. Проте доволі важко визначити, що є причиною такої статистики: зростання обсягів самого насильства, збільшення звернень жертв внаслідок кращої проінформованості про спеціалізовані установи чи ін. фактори. Проте однозначно позитивним зрушенням є те, що населення вже не з таким острахом звертається до психологів та спеціальних служб; покращилась співпраця соціальних, медичних установ та правоохоронних органів з іншими урядових організацій, що теж мало свій вплив на проблему. Однак про реальні масштаби насильства в сім'ї та ефективність роботи спеціалізованих установ можна буде говорити, за деякими оцінками, лише років через 10.

ВИСНОВКИ

Виходячи з наведених даних, отриманих в результаті соціологічного опитування населення, про насильство в українських сім'ях можна говорити як про одну з найбільш поширених соціальних проблем в Україні – його зазнавали *особисто* 44% громадян нашої держави, в більшості випадків ними виявлялись жінки та діти. Такі дані співпадають зі світовим дослідженнями, результати яких свідчать про те, що від домашнього насильства потерпає кожна четверта жінка в світі. Третина (30%) населення України зазнавала насильства до 18 років, і така ж кількість (29%) – після досягнення повноліття, при цьому його жертвами з віком все більше жінок стає (33% жінок порівняно з 23% чоловіків).

Разом з тим, аналіз відповідей респондентів дає можливість зрозуміти, що в ієрархії проблем, які становлять найбільшу загрозу для українських родин та якими найбільше переймається населення, перше місце посідає нестача грошей для повноцінного життя родини – 56%, зловживання алкоголем серед членів сім'ї турбує 41% опитаних, 38% переймаються безробіттям та проблемами працевлаштування, а от серед тих, хто занепокоєний насильством в сім'ї, є в середньому 8% (12% респондентів переймаються психологічним насильством, 10% – фізичним, 5% – економічним, 4% – сексуальним).

Незалежно від віку жертв найпоширенішим в Україні видом насильства в сім'ї є психологічне, яке, фактично, супроводжує всі інші види насильства; наступними за поширеністю є фізичне, економічне та сексуальне насильство. Зокрема, після досягнення повноліття 23% українців потерпають від психологічного насильства (26% жінок і 18% чоловіків), 9% – від фізичного (13% жінок та 5% чоловіків), 11% – від економічного (13% жінок і 9% чоловіків), а 1% – від сексуального насильства. Серед найпоширеніших форм психологічного насильства в сім'ї респонденти виділяли приниження та постійний контроль за поведінкою.

Щодо фізичного насильства, то незалежно від віку опитані зізнались, що найбільше потерпають від застосування фізичної сили, що супроводжується нанесенням легких тілесних ушкоджень. У дитячому віці українці найбільше потерпають від примусу стояти в нерухомому положенні, а в дорослому віці – від застосування фізичної сили, що супроводжується нанесенням тілесних ушкоджень. Найпоширенішою формою економічного насильства в Україні є примус звітувати про кожну витрачену копійку, якщо, звичайно, сім'я не є у скрутному фінансовому становищі.

Якщо розглядати розповсюдженість цих видів насильства не загалом серед населення, а лише серед тих респондентів, хто хоча б раз у житті зазнав насильства в сім'ї, то 79% потерпали від психологічного насильства (81% жінок і 76% чоловіків), 48% – від фізичного (47% та 48% відповідно), 38% – від економічного (41% жінок і 35% чоловіків), від 3% – сексуального (3% та 1% відповідно).

Серед осіб, які вчиняють насильство в сім'ї, 70% становлять чоловіки (віком від 30 до 39 років), проте в більшості випадків члени родини не висловлювали незадоволення подібними насильницькими стосунками. Це можна пояснити не лише бажанням жертв «не виносити сміття з хати», але й низьким рівнем правової культури населенням

і незнанням своїх прав. Як виявило опитування, більшість громадян України не знає про існування законодавства з протидії насильству в сім'ї, зокрема, про чинний Закон України «Про попередження насильства в сім'ї». Лише 27% опитаних (більшість з яких становило молоде покоління) було щось про нього відомо.

Діти вперше стикаються з фізичним насильством в сім'ї переважно в молодшому шкільному віці (7–12 років), з психологічним та економічним – у підлітковому (13–17 років). Жінки здебільшого починають потерпати від насильства у 20–29 років (у віці, в якому найчастіше одружуються і народжують дітей).

Готовність дорослого населення України звертатися по допомогу до спеціалізованих установ в разі пережитого насильства є досить низькою. Навіть потерпаючи від насильства, 75% населення України (серед них 37% становлять чоловіки) не зверталось по допомогу до жодної з інстанцій чи установ, які працюють в даній сфері. На відміну від чоловіків, які у більшості випадків нічого не роблять і звинувачують самих себе в тому, що сталося, жінки більш схильні повідомляти по ситуації насильства та шукати підтримку і допомогу (46% жінок порівняно з 26% чоловіків). Більшість жертв насильства в сім'ї намагаються вирішити проблему самотужки або звертаються до родичів. Так, кожна п'ята жінка, яка стала жертвою насильства в сім'ї, не вживала жодних заходів, навіть не намагалася захистити себе чи переконати агресора. Швидше за все, страх і сором винести інформацію за межі сім'ї ще досі залишається потужним і поширеним мотивом, який утримує жертву насильства від активних дій, спрямованих на свій захист.

Близько половини дорослого населення висловлює довіру тим організаціям, які, на їхню думку, повинні допомагати у випадках насильства в сім'ї. Такими організаціями виявились бюро судмедекспертизи (55%), психологічні служби (52%), релігійні організації (50%), громадські організації (46%), правоохоронні органи (45%). Проте навіть якщо постраждалі довіряють цим організаціям, це не гарантує, що вони звернуться до них по допомогу. Так, лише 13% жінок, які постраждали від фізичного насильства, зверталися до міліції, опитані жертви сексуального насильства взагалі ні до кого не звертались по допомогу.

Протягом 2009 р. насильство в сім'ї мало місце в 11% українських родин, особисто від нього потерпали 7% населення. Частіше страждали мешканці Києва та північних областей, мешканці сіл, в переважній більшості ними були молоді люди віком до 30 років. Насильство в сім'ї однаковою мірою поширено і серед заможних, і серед незаможних родин.

Жертви насильства в переважній більшості не приносять основного доходу в сім'ю та є економічно залежними від свого чоловіка, а це в свою чергу сприяє проявам насильства з його боку та змушує жінку й надалі перебувати у насильницьких стосунках.

Основними причинами насильства в сім'ї за узагальненими даними опитування населення та оцінками експертів є психологічні проблеми агресора, досвід поведінки в родині батьків, психологічна залежність жертви, її фізична слабкість та юридично-правова неграмотність, стереотипи у сімейних відносинах, зокрема деструктивний гендерний стереотип про домінуючу роль чоловіка в сім'ї.

Насильство в сім'ї як існуючу або потенційну загрозу для їхньої власної сім'ї визначило 23% жінок (та 20% чоловіків): 12% вбачають загрозу в можливості скоєння психологічного насильства (психологічна напруга, приниження, контроль, ігнорування тощо), 10%—фізичного, 5%—економічного, а 4%—сексуального насильства в сім'ї. Разом з тим, серед основних загроз для родини в умовах фінансово-економічної кризи населення визначило нестачу грошей для повноцінного життя родини (56%), зловживання членів сім'ї алкоголем (41%), безробіття та проблеми працевлаштування (38%).

Психологічне та фізичне насильство над дітьми закриває їм шлях до успіху в житті, шкодить їхньому психічному здоров'ю, і це підтвердили результати опитування—близько половини тих, хто зазнавав насильство в дитячому віці, зазнавав його і в дорослому житті (порівняно з 20% тих, які жили у сім'ях без насильства), переносив знайому вже модель насильницьких стосунків у свою власну новостворену сім'ю.

Можливими шляхами профілактики насильства в сім'ї експерти називають популяризацію інформації про неприпустимість насильства над хлопцями шкільного віку (які у порівнянні з дівчатами частіше потерпають від нього), оскільки у дорослому віці вони переносять відповідну модель стосунків у власні сім'ї. Також слід акцентувати увагу на неприпустимості насильства з боку батька та демонструвати його позитивний образ люблячого та турботливого чоловіка. Важливим і ефективним елементом протидії цьому явищу має бути висвітлення інформації про можливі шляхи виходу з ситуації, про установи, до яких можна звернутись і в яких випадках, а також надання детальнішої інформації про саме явище насильства в сім'ї та його можливі форми. Зокрема, слід акцентувати увагу на сексуальному та психологічному насильстві—про перше зазвичай говорять неохоче, не сприймаючи його як прояв насильства, а друге найчастіше сприймають як соціальну норму. Звертати увагу потрібно і на хибність позицій «невтручання в сімейні справи» у випадках насильства в сім'ї, популяризувати інформацію про те, куди можна звернутися людям, які стали свідками насильства в сім'ї. Розроблені методики профілактики насильства, а також вивірена державна політика в напрямку протидії насильству в сім'ї, можуть дати позитивний результат вже в найближчому майбутньому, якщо в їхню основу будуть покладені відповідні дані, подібні до результатів даного соціологічного опитування.

ДОДАТОК

**ПЕРЕЛІК ОРГАНІЗАЦІЙ,
ПРЕДСТАВНИКИ ЯКИХ ВЗЯЛИ УЧАСТЬ В ОПИТУВАННІ**

Таблиця 1. Державні установи

№ п/п	НАЗВА ОРГАНІЗАЦІЇ
1	Міністерство України у справах сім'ї, молоді та спорту
2	Державна соціальна служба для сім'ї, дітей та молоді
3	Управління у справах сім'ї та молоді Харківської обласної державної адміністрації (ОДА)
4	Головне управління у справах сім'ї, дітей та молоді КМДА
5	Управління у справах сім'ї та молоді Донецької ОДА
6	Львівський міський центр соціальної служби для сім'ї, дітей та молоді
7	Дніпропетровський обласний центр соціальної служби для сім'ї, дітей та молоді
8	Управління у справах сім'ї та молоді Львівської ОДА
9	Служба у справах дітей при міській раді (м. Дніпропетровськ)
10	Деснянський центр у справах сім'ї та молоді (м. Київ)
11	Одеський обласний центр соціальної служби для сім'ї, дітей та молоді
12	Управління у справах сім'ї та молоді Харківської міської ради
13	Одеський міський центр соціальної служби для сім'ї, дітей та молоді
14	Кіровський центр соціальної служби для сім'ї, дітей і молоді (м. Дніпропетровськ)
15	Служба у справах дітей при міській раді (м. Одеса)

Таблиця 2. Органи внутрішніх справ України

№ п/п	НАЗВА ОРГАНІЗАЦІЇ
1	Ворошилівський районний відділ ГУМВС України у Донецькій області (м. Донецьк)
2	Слов'янський районний відділ ГУМВС України у Донецькій області (м. Донецьк)
3	Франківський районний відділ УМВС України у Львівській області (м. Львів)
4	Дніпропетровський районний відділ ГУМВС України
5	Залізничне районний відділ ГУМВС України у Львівській області (м. Львів)
6	Київський районний відділ ГУМВС України у Харківській області (м. Харків)
7	Шевченківський районний відділ ГУМВС України у м. Київ
8	Малиновський районний відділ ГУМВС України в Одеській області (м. Одеса)
9	Київський районний відділ ГУМВС України в Одеській області (м. Одеса)

10	Ленінський районний відділ ГУМВС України у Дніпропетровській області (м. Дніпропетровськ)
№ п/п	НАЗВА ОРГАНІЗАЦІЇ
11	Індустріальний районний відділ ГУМВС України у Дніпропетровській області (м. Дніпропетровськ)
12	Солом'янський районний відділ ГУМВС України у м. Київ
13	Комінтернівський районний відділ ГУМВС України у Харківській області (м. Харків)

Таблиця 3. Неурядові та міжнародні організації

№ п/п	НАЗВА ОРГАНІЗАЦІЇ
1	Програма розвитку ООН в Україні, Програма рівних можливостей та прав жінок
2	Представництво Європейського Союзу в Україні
3	Асоціація «Міжнародної Амністії»
4	БО «Фонд «Асперн»»
5	Міжнародна громадська організація «Школа рівних можливостей»
6	Міжнародний гуманітарний центр «Розрада»
7	Представництво благодійної організації «Кожній дитині» в Україні
8	Рівненське обласне об'єднання громадян Центр підтримки громадських ініціатив «Чайка»
9	БО «Порозуміння»
10	Всеукраїнський громадський центр «Волонтер»
11	Міжнародний жіночий правозахисний центр «Ла – Страда»
12	ГО «Дівочий клуб „Юнка”» (м. Львів)
13	Благодійна соціальна служба «Віфанія» (м. Київ)
14	Товариство «Червоний хрест» (м. Київ)
15	Центр соціальної реабілітації «Школа життя» (м. Донецьк)
16	Донецька обласна Ліга ділових та професійних жінок (м. Донецьк)
17	Благодійний фонд «Салюс» (м. Львів)
18	Благодійна організація «Рука допомоги» (м. Одеса)
19	Український благодійний фонд «Карітас» (м. Львів)
20	Благодійна організація «Дорога додому» (м. Одеса)
21	Громадська організація «Жіночий інформаційно-координаційний центр» (м. Донецьк)
22	Харківська правозахисна група
23	Громадська організація «Громадська альтернатива» (м. Харків)

№ п/п	НАЗВА ОРГАНІЗАЦІЇ
24	Харківське обласне відділення Всеукраїнської благодійної організації «Фонд допомоги жертвам насильства»
25	Громадська організація «Клуб Імпульс» (м. Дніпропетровськ)

Таблиця 4. Науково-дослідні установи

№ п/п	НАЗВА ОРГАНІЗАЦІЇ
1	Державний інститут розвитку сім'ї при МСМС
2	Центр правових та політичних досліджень «СІМ»
3	Луганський національний університет
4	Національний університет ім. Т. Шевченка

Таблиця 5. Загальноосвітні навчальні заклади

№ п/п	НАЗВА ОРГАНІЗАЦІЇ
1	ЗОШ №201 (м. Київ)
2	Економічний ліцей (м. Одеса)
3	ЗОШ №45 (м. Одеса)
4	ЗОШ №50 (м. Львів)
5	ЗОШ №142 (м. Харків)
6	Гімназія №167 (м. Київ)
7	ЗОШ №67 (м. Львів)
8	Гімназія №23 (м. Харків)
9	ЗОШ №47 (м. Дніпропетровськ)
10	Учбово-виховний комплекс №28 (м. Дніпропетровськ)
11	ЗОШ №101 (м. Київ)
12	Учбово-виховний комплекс №119 (м. Донецьк)
13	Класична гімназія при Львівському національному університеті імені І. Франка
14	ЗОШ №48 (м. Дніпропетровськ)
15	ЗОШ №145 (м. Донецьк)
16	ЗОШ №84 (м. Харків)
17	ЗОШ №132 (м. Донецьк)
18	Юридичний коледж (м. Одеса)
19	ЗОШ №43 (м. Одеса)

Таблиця 6. Притулки та центри соціально-психологічної допомоги

№ п/п	НАЗВА ОРГАНІЗАЦІЇ
1	Центр «Підліток і сім'я» (м. Львів)
2	Центр соціально-психологічної реабілітації дітей Бородянського р-ну (м. Київ)
3	Центр соціальної допомоги (м. Київ)
4	Центр реабілітації жертв насильства в сім'ї (м. Одеса)
5	Миронівський центр соціально-психологічної реабілітації для дітей (м. Київ)
6	Притулок «Росток» (м. Дніпропетровськ)
7	Притулок для дітей (м. Донецьк)
8	Притулок для дітей «Барвінок» (м. Дніпропетровськ)
9	Притулок для дітей (м. Львів)
10	Центр соціально-психологічної допомоги при обласній адміністрації (м. Львів)
11	Центр соціально-психологічної допомоги (м. Донецьк)
12	Притулок для дітей (м. Одеса)
13	Притулок «Гармонія» (м. Харків)
14	Центр соціально-психологічної допомоги (м. Донецьк)

Таблиця 7. Засоби масової інформації

№ п/п	НАЗВА ОРГАНІЗАЦІЇ
1	«Телеканал 1+1»
2	ТОВ ТРК ЕРА
3	Газета «Вечірній Харків»
4	Газета «Вечірня Одеса»
5	Газета «Сьогодні» (м. Одеса)
6	Газета «Високий Замок» (м. Львів)
7	Газета «Факти і коментарі» (м. Київ)
8	Газета «Салон Дона і Баса» (м. Донецьк)
9	Газета «Наше місто» (м. Дніпропетровськ)

Таблиця 8. Релігійні організації

№ п/п	НАЗВА ОРГАНІЗАЦІЇ
1	Всеукраїнський Союз євангельських християн баптистів
2	Українська православна церква Московського патріархату
3	Українська православна церква Київського патріархату

ДЛЯ НОТАТОК[illegible]

УДК 364.63-027.553:303.62](477)

ББК 60.56в81

П78

ISBN 978-966-2333-22-0

**«Проблема насильства в українських сім'ях. Соціологічне опитування» /
за ред. Павлиш С.О. – К.: Запоріжжя: Друкарський світ, 2010. – 52 с.**

Дизайн та верстка:

Кох О.С

Дизайн обкладинки:

Петрусенко О.С

Підписано до друку 18.11.2010 р.

Формат 170 x 240 мм

Друк офсетний

Гарнітура: Times New Roman, Myriad Pro

Папір офсетний

Умовн. друк. арк. 1150

Наклад 500 прим.

Замовлення № д171111-3

Програма розвитку ООН

01021, м. Київ, Кловський узвіз, 1

Тел.: +38 (044) 253 93 63

Друк: ТОВ «Друкарський світ»

69068, Запоріжжя, вул. Кругова, 165

Тел.: +38 (061) 289-90-90